

Centrum Edukacji Nauczycieli
w Białymstoku
BIBLIOTEKA PEDAGOGICZNA

139

CZYTELNIĄ

3070

WYDAWNICTWO INSTYTUTU OŚWIATY DOROSŁYCH
(DAWNIEJ CENTRALNE BIURO KURSÓW DLA DOROSŁYCH) — № 52.

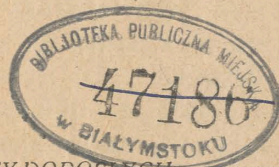
139

PROGRAM SZKOŁY DLA DOROSŁYCH I MŁODOCIANYCH

W ZAKRESIE 7-MIO KLASOWEJ
PUBLICZNEJ SZKOŁY POWSZECHNEJ

OPRACOWANY ZBIOROWO
NA PODSTAWIE DOŚWIADCZEŃ
KURSÓW DLA DOROSŁYCH
M. S T. W A R S Z A W Y
P O D R E D A K C J A
M. B. GODECKIEGO

WYDANIE DRUGIE

SKŁAD GŁÓWNY W INSTYTUCIE OŚWIATY DOROSŁYCH (DAWNIEJ
CENTRALNE BIURO KURSÓW DLA DOROSŁYCH) — UL. HIPOTECZNA 8
TELEFON 188-03 — P. K. O. № 2128 — WARSZAWA 1929

№ Inw. 5263

374

139

ODBITO W DRUKARNI
LEONA NOWAKAWARSZAWA
WARECKA 12

TELEFON

244-99

UWAGI OGÓLNE I ORGANIZACYJNE¹⁾.

Na różnych konferencjach, wyjazdach i kursach instruktorskich z dziedziny oświaty pozaszkolnej, podejmowanych przez Instytut Oświaty Dorosłych (dawniej Centralne Biuro Kursów dla Dorosłych), jak również na gruncie osobistych i listownych zgłoszeń do naszej poradni, coraz częściej jesteśmy zapytywani o wskazówki, programy, instrukcje, dotyczące się szkoły dla dorosłych w zakresie 7-io klasowej szkoły powszechnej. Uczelnie tego typu, poza Warszawą, powstały w Łodzi, w Wilnie, w Będzinie, w Aleksandrowie Kujawskim; o zamierzeniach uruchomienia szkół na prowincji słyszy się coraz częściej.

Dwa czynniki wpływają na taki stan rzeczy.

1) Liczba obywateli dorosłych i dorastających, którzy w swojej pracy zawodowej i zarobkowej odczuwają potrzebę wykazania się jakimkolwiek cenzusem wykształceniowym, a w szczególności świadectwem ukończonego powszechnego (elementarnego) wykształcenia, stale wzrasta. Czynnikiem życiowo realny, z którym liczyć się należy.

2) Wielu ludzi, którzy przedewszystkiem chcą się uczyć, a którym zaświadczenia i uprawnienia życiowo nie są potrzebne — w dziedzinie nauczania znają jedynie pewne ogólnie znane uczelnie i ogólnie znane ich typy (szkoła powszechna, średnia, wyższa); swoją żądzę wiedzy i systematycznego poważnego uczenia się ujawniają w formie żądania szkoły powszechnej, gdyż inaczej tego sformułować nie umieją. Do szkoły dla dorosłych o poziomie 7-mio klasowej szkoły powszechnej mają zaufanie — wie-

¹⁾ W niniejszem wydaniu drugiem uległy zmianie uwagi organizacyjne wobec zmiany uprawnień szkół dla dorosłych. W programach wprowadzono tylko drobne poprawki.

dzą, co to jest. Do uczelni specjalnie dopasowanych do psychiki i potrzeb dorosłego, o specjalnym programie, jako do czegoś nieznanego, mało określonego, odnoszą się bardziej powściągliwie i nieufnie.

W zależności od tego, który z wymienionych czynników przeważa, potrzeba organizowania szkół powszechnych dla dorosłych w różnym stopniu może być realna. Oświatowiec-organizator winien się z tem wyraźnie liczyć.

O uczelni, całkowicie dostosowanej do potrzeb psychiki ludzi dorosłych, a jednocześnie dającej uprawnienia równoważne szkole powszechnej, jeszcze dziś mówić nie możemy. Na przeszkodzie stoi brak ustawy o oświacie pozaszkolnej i przede wszystkim brak faktu dokonanego—nie mamy jeszcze tego typu uczelni. — Najpierw trzeba uczelnie takie stworzyć, a później dążyć do nadania im praw. Nadmienię, że jeśli dziś to jeszcze jest niemożliwe, to jutro tej sprawy nie jest dalekie.

W kwestji powoływania do życia szkół powszechnych dla dorosłych wysunąłbym na czoło następujące zastrzeżenia:

1) Niebezpiecznem jest organizowanie szkół powszechnych dla zupełnych analfabetów—wymagałoby to liczenia na kilkoletnią (5—6 lat) systematyczną pracę, co u ludzi dorosłych i pracujących jest przeważnie nieosiągalne.

2) Nie można prowadzić propagandy na rzecz szkoły powszechnej dla dorosłych w stosunku do wszystkich dorosłych, lecz tylko do tych, którzy mogą intensywnie pracować. Nie wszystkim warunki życiowe intensywną pracę umożliwią. Stąd niebezpieczeństwo zniechęcania się, przerywania pracy w toku, jako wynik niedość odpowiedzialnej propagandy.

3) Najzdrowsze wychowawczo i pedagogicznie warunki dla powstania szkoły dla dorosłych są wtedy, gdy wyra-

sta ona z już istniejących i ugruntowanych kursów dla dorosłych, i nadal obok takich kursów trwa.

4) Szkoła dla dorosłych ma widoki powodzenia w większych ośrodkach, głównie w miastach i to uprzemysłowionych, w większych osadach fabrycznych i t. p. Tam gdzie niema pełnych 7-mio klasowych szkół powszechnych dla dzieci, trudno myśleć o uruchomieniu pełnej szkoły powszechnej dla dorosłych.

5) Szkoła dla dorosłych w większym stopniu, niż początkowe kursy dla dorosłych, wymaga poważnego i trwałego zabezpieczenia materialnego, odpowiedniego lokalu i pomocy naukowych.

Po tych uwagach wstępnych, pragnąc konkretniej oświecić zagadnienie szkoły dla dorosłych, pozwolę sobie zobrazować rozwój i organizację Szkoły dla Dorosłych, prowadzonej na Kursach dla Dorosłych m. st. Warszawy¹⁾.

Kursy dla Dorosłych m. st. Warszawy prowadzą już czternasty rok pracę oświatową wśród dorosłych przez organizowanie Kursów Początkowych dla Dorosłych, wykładów Uniwersytetu Powszechnego, odczytów, wycieczek, świetlic, bibliotek i t. p.

Najważniejszą i w najszerszym zakresie prowadzoną formą pracy są Kursy Początkowe dla Dorosłych. Zespoły uczniów pracują trzy razy tygodniowo po 3 lekcje dziennie. Nauka obejmuje 8 półrocznych stopni nauczania; zakres jej odpowiada 5—6 klasom szkoły powszechnej²⁾.

W 1922/23 roku szkolnym zorganizowano tego typu Kursy Początkowe dla Młodocianych w wieku od 14 do 18 lat, które objęły młodzież, nieznajdującą miejsca w szkole powszechnej, wobec wprowadzenia obowiązku szkolnego

¹⁾ Autor niniejszych uwag był na Kursach dla Dorosłych m. st. Warszawy kierownikiem tego działu pracy od początku jego istnienia do 1928 r.

²⁾ Program Kursów Początkowych dla Dorosłych wyd. K. d. D. m. st. Warszawy do nabycia w Instytucie Oświaty Dorosłych.

dla młodszych roczników — głównie zaś młodzież pracującą.

Kiedy wśród wytrwalszych i żądnych wiedzy słuchaczy Kursów Początkowych ujawniła się możliwość organizowania pracy intensywniejszej i prowadzonej w szerszym zakresie, podjęto tytułem próby po raz pierwszy w 1920/21 roku szkolnym zorganizowanie zespołów Szkoły dla Dorosłych. Poniżej zamieszczona tabelka charakteryzuje rozwój Szkoły dla Dorosłych, a następnie i Szkoły dla Młodocianych. Dla porównania podano również liczbę kompletów Kursów Początkowych.

ROK SZKOLNY	Kursy Początkowe		S z k o ł y	
	dla dorosłych	dla młodocianych	dla dorosłych	dla młodocianych
1920/21	137	—	2	—
1921/22	143	—	7	—
1922/23	156	65	17	—
1923/24	110	62	20	23
1924/25	96	55	17	33
1925/26	92	43	11	42
1926/27	71	38	6	43
1927/28	67	36	7	45
1928/29	62	35	8	45

Uwaga. Liczba słuchaczy w komplecie szkoły dla dorosłych wynosi średnio 25 osób, w komplecie dla młodocianych — 35 osób.

Jak widać z powyższej tabelki 1) Kursy Początkowe prowadzone są w znacznie szerszym zakresie niż Szkoła, 2) Szkoła dla Młodocianych bardziej rozwija się niż Szkoła dla Dorosłych. Dodać należy, że w ciągu ostatnich lat kilka ognisk Kursów Początkowych dla Młodocianych przekształciło się całkowicie na Szkołę—zaś ogniska Szkoły dla Dorosłych powstały bądź oddzielnie, bądź też istnieją obok Kursów Początkowych. Historję rozwoju szkoły w Warszawie podajemy w celu ostrzeżenia organizatorów oświatowych na prowincji przed niedość przemyślanem organizowaniem szkoły dla dorosłych i młodocianych, jak również w celu przekonania, że uczelnia taka może się rozwijać jedynie stopniowo.

Kierownictwo i opieka Centrali. Na czele pracy stoi kierownik działu Szkół dla Dorosłych i Młodocianych. Zagadnienia metodyczne i programowe rozstrzygane są przez Komisję Pedagogiczną Kursów oraz przez specjalnie powoływane komisje. Odbywają się konferencje nauczycielskie. Wizytacje lekcji prowadzone są przez kierownika działu, instruktorów oraz przez kierowników ognisk Szkoły dla Dorosłych i Młodocianych.

Kierownicy ognisk i nauczyciele. Kierownicy ognisk i nauczyciele rekrutują się głównie z pośród dotychczasowych wyrobionych nauczycieli i kierowników ognisk Kursów Początkowych dla Dorosłych.

W szkole dla Dorosłych i Młodocianych w charakterze kierowników i nauczycieli w 1928/29 r. szk. pracuje 101 osób.

Plan godzin. (Patrz str. 8).

Czas trwania nauki. Nauka w Szkole dla Dorosłych trwa 3 lata, w wymiarze 15 godzin tygodniowo (5 dni po 3 lekcje dziennie). W Szkole dla Młodocianych od 1925/26 r. szk. wprowadzono czteroletni kurs nauki.

PLAN GODZIN (w godzinach tygodniowo)

PRZEDMIOT	S Z K O Ł A						
	dla Dorosłych			dla Młodocianych			
	R o k			R o k			
	I	II I s II s	III	wst.	I	II	III
Religia	—	—	—	1	1	1	1
Język polski	4	4	4	4	3	3	4
Arytmetyka z geometrją	5	4	3	4	4	3	3
Przyroda	3	3	2	2	2	3	2
Geografja	3	4 2	—	2	3	3	—
Nauka obywa- telska	—	—	3	—	—	—	2
Historja	—	— 2	3	—	—	2	3
Rysunki	—	—	—	2	2	—	—
R a z e m	15	15	15	15	15	15	15

Uwaga: Rok szkolny na K. d. D. m. st. W. trwa od 15 września (zapisy od 1 września) do 12 czerwca i jedynie przy tym wymiarze czasu można myśleć o przejściu programu w trzy, względnie cztery lata.

Ogólna charakterystyka programu. Ramy programów wykładanych przedmiotów odpowiadają zakresowi 7-mio klasowej szkoły powszechnej. Zredukowano prace, przewidziane w programie 7-mio klasowej szkoły powszechnej, mające na celu ćwiczenie zdolności postrzegania u dzieci (przyroda, geografja), dostosowując się do dorobku praktyki życiowej u dorosłych, w mniejszym stopniu u młodocianych. Pomieszczono zagadnienia, leżące w sferze zainteresowań i potrzeb praktycznych ludzi dorosłych i dorastającej młodzieży (zagadnienia etyczne, literatura współczesna — na gruncie języka polskiego; elementarne wiadomości z rachunkowości na gruncie arytmetyki; zagadnienia społeczno-obywatelskie — na gruncie rozszerzonego znacznie kursu nauki obywatelskiej, t. j. nauki o Polsce współczesnej). Rozłożono pracę w dostosowaniu do trzyletniego kursu u dorosłych i czteroletniego u młodocianych.

Ciężkie warunki pracy zarobkowej uczniów nie pozwalają na zwiększenie wymiaru i zakresu pracy—licząc się z tem i biorąc pod uwagę nieodzowne tylko potrzeby i zainteresowania ludzi dorosłych, wypadało zrezygnować z prowadzenia następujących przedmiotów: rysunki (dla dorosłych), roboty ręczne, śpiew, gimnastyka. Również z powodu braku czasu i zważywszy nadto, że Szkoła dla Dorosłych i Młodocianych, ze względu na wiek i realne życiowe warunki uczniów, nie odgrywa roli bezpośredniego etapu przejściowego do szkoły średniej, pominięto w programie język nowożytny.

Zestawienie zakresu programu 7-mio klasowej szkoły powszechnej i Szkoły dla Dorosłych. *Język Polski:* Rok I Szkoły odpowiada klasie IV i początkowi kl. V szk. powszechnej — 4 godz. tyg.

Rok II Szkoły odpowiada klasie V (do końca) i początkowi kl. VI szk. powszechnej — 4 godz. tyg.

Rok III Szkoły odpowiada klasie VI (do końca) i kl. VII szk. powszechnej — 4 godz. tygodniowo.

W programie uwzględniono opracowywanie przemówień, krótkich referatów i protokołów zebrań. W czytaniach z literatury uwzględniono również i literaturę współczesną.

Arytmetyka i geometria:

Rok I Szkoły — uzupełnienie kl. IV i materiały kl. V — 5 godz. tygodniowo.

Rok II Szkoły — kl. V i częściowo kl. VI — 4 godz. tygodniowo.

Rok III Szkoły — częściowo kl. VI i kl. VII — 3 godz. tygodniowo.

Zakres odpowiada programowi 7-mio klasowej szkoły powszechnej. Geometria wykreslna, względnie rzutowa — nieobowiązkowa.

Historja Polski na tle historii powszechnej.

Rok II — drugie półrocze — 2 godz. tygodniowo.

Rok III — 3 godz. tygodniowo.

Program uzgodniony co do zakresu z programem V i VI kl. szk. powszechnej. Zwrócono baczniejszą uwagę na zagadnienia ustrojowe, społeczne i gospodarcze. Materiał narracyjny, epizodyczny, w miarę możliwości zredukowano — rozszerzono natomiast historję XIX i XX wieku.

Przyroda.

Rok I — nauka o roślinach i propedeutika chemii — 3 godz. tygodniowo.

Rok II — nauka o zwierzętach i propedeutika fizyki — 3 godz. tygodniowo.

Rok III — wybrane kwestje z biologji ogólnej. Anatomja człowieka i higiena — 2 godz. tygodniowo.

Zakres programu odpowiada 7-mio klasowej szkole powszechnej. Faunę i florę pozaeuropejskich części świata częściowo pominięto, częściowo uwzględniono w programie geografji.

Wysunięto podstawowe zagadnienia biologji ogólnej na tle powtórzenia wiadomości z życia roślin i zwierząt. Do higieny wprowadzono zagadnienia higieny płciowej i macierzyństwa.

Geografja z nauką obywatelską.

Rok I — geografja ogólna (fizyczna) — 3 godz. tygodniowo.

Rok II, pierwsze półrocze — geografja części świata, drugie półrocze — geografja Polski z uwzględnieniem geografji Europy — 3 godz. tygodniowo.

Rok III nauka obywatelska — 3 godz. tygodniowo.

Zakres odpowiada programowi 7-mio klasowej szkoły powszechnej, materiał rozłożono inaczej. W nauce obywatelskiej znacznie rozszerzono zagadnienia społeczne i prawno-państwowe.

W Szkole dla Młodocianych w związku z wprowadzeniem czteroletniego kursu — zakresu programu nie rozszerzono. Zwiększony wymiar czasu umożliwił przyjmowanie kandydatów słabiej przygotowanych z języka polskiego i rachunków niż kandydaci na pierwszy rok Szkoły dla Dorosłych, umożliwił wprowadzenie nauki religji i rysunków, pozwolił gruntowniej i w mniejszym tempie przerobić kurs innych przedmiotów.

Przyjmowanie słuchaczy. Egzamin wstępny. Do Szkoły przyjmowani są słuchacze na podstawie egzaminu. Nawet tych, którzy wykazują się świadectwem z kilku klas szkoły powszechnej, należy przeegzaminować, by zorientować się o stopniu rozbicia umysłowego i zasobu wiadomości, utrwalonych w pamięci kandydata. Zresztą do egzaminu wstępnego zmusza fakt znacznej różnicy poziomu nauczania w różnych szkołach.

Na Rok I Szkoły dla Dorosłych wymagane są wiadomości w zakresie zbliżonym do 3-ich klas szkoły powszechnej, a mianowicie:

a) z języka polskiego—umiejętność wyraźnego, poprawnego czytania, zdawania sobie sprawy z treści ustępów przeczytanych, oraz czystego, wyraźnego i dość szybkiego pisania;

b) z arytmetyki — 4 działania ustnie i piśmienne w dowolnym zakresie liczb całkowitych.

Chcąc umożliwić wstąpienie do Szkoły tym, którzy przerwali naukę dawno lub uczyli się w domu, nie egzaminuje się z innych przedmiotów (geografia i przyroda). Przedmioty te zaczyna się w Szkole „od początku”.

Abiturjenci trzystopniowych prowincjonalnych Kursów Początkowych dla Dorosłych¹⁾ powinni być przygotowani na Rok I Szkoły.

Na pierwszy Rok Szkoły powinni również być dobrze przygotowani słuchacze, promowani na V stopień Kursów Początkowych dla Dorosłych m. st. Warszawy²⁾.

Na wstępny rok Szkoły dla Młodocianych mogą być przyjmowani kandydaci nieco słabiej przygotowani pod względem opanowania techniki czytania i pisanie oraz posiadający znajomość czterech działań na liczbach całkowitych w zakresie tysiąca.

Na Kursach dla Dorosłych m. st. Warszawy nowych kandydatów przyjmuje się na I i II Rok, ewentualnie na drugie półrocze II Roku na zasadzie egzaminu z kursu lat poprzednich, na III Rok nowych kandydatów w zasadzie nie przyjmuje się³⁾ — wyjątki zdarzają się w Szkole dla

¹⁾ Patrz Program Kursów Początkowych dla Dorosłych, opracowany dla potrzeb wsi i miast prowincjonalnych. Wyd. Instytutu Oświaty Dorosłych (dawniej Centr. Biuro Kursów dla Dorosłych). Wyd. III. W-wa. 1929 r.

²⁾ Patrz Program 8-mio stopniowych Kursów Początkowych dla Dorosłych. Wydawnictwo Kursów dla Dorosłych m. st. W-wy 1923 r.

³⁾ Z powodu trudności dopasowania eksternów do żytych we wspólnej pracy zespołów dawnych słuchaczy.

Młodocianych, gdzie często zgłaszają się kandydaci ze świadectwem z sześciu klas szkoły powszechnej.

Przy przyjmowaniu na Rok II Szkoły dla Dorosłych oraz I i II Szkoły dla Młodocianych należy egzaminować z przyrody i geografii przynajmniej tak samo gruntownie jak z języka polskiego i rachunków. Wyrównanie braków z tych przedmiotów jest omal nieosiągalne.

Nadmienić należy, że przejście z Kursów Początkowych na II rok Szkoły jest bardzo trudne. W wypadku przechodzenia całych zespołów z Kursów Początkowych do Szkoły należy przyjąć słuchaczy bardzo dobrze przygotowanych z języka polskiego i rachunków i wówczas wzmocnić liczbę godzin, przeznaczonych na przyrodę i geografję kosztem języka polskiego i rachunków, aż do wyrównania poziomu.

Promowanie słuchaczy. Słuchacze promowani są na zasadzie ocen rocznych i frekwencji. Promowani mogą być tylko ci, których frekwencja wynosi nie mniej niż $\frac{2}{3}$ dni lekcyjnych i których wszystkie oceny roczne są dostateczne. Dopuszczalne jest promowanie z oceną roczną niedostateczną z jednego przedmiotu, jeśli z innych przedmiotów przeważają oceny dobre. Jeśli ocena niedostateczna dotyczy przedmiotu kończącego się, tylko w wyjątkowych wypadkach dopuszczalny jest egzamin powakacyjny.

Dopuszczanie do egzaminów. Do dotychczasowych egzaminów przy Komisjach dopuszczano słuchaczy III roku na zasadach stosowanych przy promowaniu.

Egzaminy końcowe i uprawnienia. Do 1924/25 r. szk. na zasadzie każdorazowo udzielonego zezwolenia przez Ministerstwo W. R. i O. P. słuchacze III Roku zdawali przy komisjach, powoływanych przez p. Inspektora szkolnego m. st. Warszawy, t. j. jako eksterni, z tą

różnicą, że byli zwalniani od egzaminów z rysunków, robót ręcznych, gimnastyki i języka obcego. W skład komisji wchodził nauczyciele szkół powszechnych m. st. Warszawy pod przewodnictwem pp. zast. p. Inspektora Szkolnego Okr. m. st. W.

Kursy dla Dorosłych m. st. Warszawy, z chwilą, gdy Szkoła dla Dorosłych i Młodocianych wyszła z fazy prób i doświadczeń i ugruntowała swój byt jako pewien krystalizujący się typ uczelni, zgłosiły się do Ministerstwa W. R. i O. P. z podaniem o przyznanie uczelni prawa publiczności. Fakt, że słuchacze tłumnie stawali do denerwujących (zwłaszcza dorosłych) egzaminów przed obcymi komisjami, dobitnie wskazywał na to, że życiowe warunki wymagają posiadania oprócz rozszerzonego zakresu wiedzy również i świadectw, dających określone uprawnienia.

Ministerstwo, po zarządzeniu (listopad 1925 r.) dokonania gruntownej wizytacji wszystkich ognisk Szkoły, w których wzięli udział pojedynczo lub grupami przedstawiciele Kuratorjum Okręgu Szkolnego Warszawskiego oraz Inspektoratu Okręgu Szkolnego m. st. Warszawy, rozstrzygnęło sprawę w stosunku do Szkół dla Dorosłych w Warszawie, i w związku z tem wydało następujące rozporządzenie, regulujące sprawę na terenie całej Rzeczypospolitej.

Ministerstwo
Wyznań Religijnych i Oświecenia
Publicznego

Dnia 4 lipca 1927 r.
Nr. I—11738/27.
Szkoly powszechne dla
dorosłych.

Do Kuratorjum
Okręgu Szkolnego . . .

Dorastająca młodzież, której wiek szkolny upłynął w czasie wielkiej wojny, garnie się do nauki wieczornej, prowadzonej według programu szkół powszechnych.

Uznając takie dążenie do nauki za objaw bardzo pocieszający, Ministerstwo poleca Kuratorjum, aby możliwie ułatwiać Samorządom lub instytucjom oświatowym organizowanie szkół dla dorosłych i dorastających bez ograniczeń wieku, przyczem winny być przestrzegane następujące zasady, ustalone dn. 20.I 1926 r. za Nr. I—22190/25.

1) Abiturjenci kursów dla dorosłych mogą składać egzaminy z zakresu materiału naukowego siedmioklasowej Szkoły Powszechnej, lub pewnej liczby oddziałów tejże szkoły.

2) Kandydaci mogą otrzymać zwolnienie od składania egzaminu z języka obcego, rysunków, robót ręcznych i ćwiczeń cielesnych.

3) Przewodniczącym Komisji Egzaminacyjnej, do której należeć mogą nauczyciele, uczący na danych kursach, będzie Delegat wyznaczony przez Kuratorjum Okręgu Szkolnego.

4) Kandydaci, którzy złożą pomyślnie egzamin otrzymują świadectwa z napisem: „Na podstawie rozporządzenia Ministerstwa W. R. i O. P. z dn. 20 stycznia 1926 r. Nr. I—22190/25 świadectwo niniejsze jest równoznaczne ze świadectwem ukończenia siedmioklasowej szkoły powszechnej i daje wszelkie uprawnienia dla celów, dla których jest wymagane ukończenie szkoły powszechnej, a w szczególności dla celów, wymienionych w § 5 Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 26 czerwca 1924 roku. (Dz. Urz. Rzpl. Polsk. Nr. 64 poz. 669)*”.

Za Ministra:

Za Dyrektora Departamentu: W. Radwan

W lutym 1926 r. po raz pierwszy w nowych warunkach poddała się egzaminowi przy własnej Komisji — pod przewodnictwem delegata Kuratorjum Okręgu Szkolnego Warszawskiego p. Inspektora K. Kosteckiego — grupa abiturjentek jednej ze szkół dla młodocianych w liczbie 14 dziewcząt. Wszystkim przyznano świadectwo.

Wynik dotychczasowych egzaminów obrazuje następująca tabelka.

Rok szkolny	Uczył się w ciągu roku		Z tego do puszczono do egzaminu		Z tego stanęło do egzaminu		Z tego otrzymało świadectwa		Nie zdało	
	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%	L.	%
1923/24	brak dat		107	—	107	100	81	75,5	26	24,5
1924/25	163	100	90	55	84	93,3	79	94	5	6
1925/26	223	100	155	70	154	99,3	152	98,7	2	1,3
1926/27	257	100	193	75	192	99,5	183	95,3	9	4,7
1927/28	340	100	wyd. świad. 257 75		Egzaminów nie było (prawo publiczności)					

Jak z powyższych zestawień widać, procent dopuszczonych do egzaminu, procent otrzymujących świadectwa z roku na rok znacznie wzrastał i wyniki uznać należy za zupełnie zadawalające. Znaczny odsetek niedopuszczonych do egzaminu jest głównie miernikiem ciężkich warunków życiowych słuchaczy dorosłych (frekwencja).

Z ogólnej sumy ocen we wszystkich Komisjach i ze wszystkich przedmiotów w 1925/26 r. szk. oceny dostateczne stanowiły 38,3%, oceny dobre 40%, bardzo dobre 27,7%.

Rezultaty powyższe należy zawdzięczać poważnemu stosunkowi słuchaczy do uczelni i wyteżonej pracy nauczycielstwa.

Prawo publiczności. Na skutek starań Kursów dla Dorosłych m. st. Warszawy, Ministerstwo W. R. i O. P. przyznało szkołom dla Dorosłych i Młodocianych po raz pierwszy na rok 1926/27 prawo publiczności.

ści. Na zasadzie przyznanego prawa abiturjenci szkoły otrzymują świadectwo z prawami na zasadzie ocen rocznych. Egzaminy na świadectwo nie obowiązują. Rozporządzeniem z dnia 22 marca 1928 roku Ministerstwo W. R. i O. P. przyznało szkołom prawo publiczności na dalsze dwa lata, t. j. na rok 1927/28 i 1928/29. Obecnie czynione są zabiegi o uzyskanie praw na stałe.

Likwidacja egzaminów. Repetycje. W 1926/27 r. szk. otrzymano prawo publiczności pod koniec roku szkolnego. System repetycji etc. nie był jeszcze wykonywany. Postanowiono we własnym zakresie przeprowadzić egzaminy przy zastosowaniu daleko idących ulg i ułatwień.

Stosowanie tych ulg i ułatwień oparto na następujących wytycznych: 1. We wszystkich ogniskach ogłoszono terminy egzaminów piśmiennych i ustnych. 2. We wszystkich ogniskach przeprowadzono egzaminy piśmiennie z języka polskiego i arytmetyki. 3. W ogniskach, które po raz pierwszy wypuszczały abiturjentów przeprowadzono egzaminy ustne ze wszystkich przedmiotów—przewodniczącym komisji był delegat centrali Kursów dla Dorosłych. 4. We wszystkich ogniskach słuchaczy, którzy mieli ocenę roczną i z egzaminu piśmiennego dobrą, zwolniono z egzaminu ustnego. 5. W ogniskach, które nie po raz pierwszy wypuszczały abiturjentów — przewodniczącym komisji egzaminacyjnej mógł być kierownik ogniska. 6. W ogniskach tych na podstawie wizytacji i opinii stosowano z poszczególnych przedmiotów częściowe lub całkowite zwolnienie słuchaczy od egzaminów. Przy częściowym zwolnieniu zdawało z danego przedmiotu około 50% abiturjentów, przy całkowitem zwolnieniu 2 — 3 (po jednym z oceną dostateczną, dobrą i b. dobrą).

W 1927/28 r. egzaminów nie przeprowadzano wcale. Kontrolę postępów i poziomu nauczania oparto na następujących zasadach.

1. Jedynym kryterjum wydania świadectwa jest orzeczenie Rady Pedagogicznej ogniska.

2. Rada Pedagogiczna przyznaje świadectwo na podstawie frekwencji (minimum $\frac{3}{4}$ dni lekcyjnych w roku) i ocen (wszystkie oceny dostateczne).

3. W wyjątkowych wypadkach słuchacz, który ma wszystkie oceny dostateczne i z ważkich powodów opuścił więcej niż $\frac{1}{4}$ dni lekcyjnych, może za zgodą kierownika działu otrzymać świadectwo na podstawie egzaminu; również za zgodą kierownika działu słuchacz, który ma przewagę ocen dobrych, przepisana frekwencję, a ocenę niedostateczną z jednego przedmiotu, może być poddany egzaminowi z tego przedmiotu po wakacjach. (W 1927/28 r. uwzględniono takich wyjątkowych wypadków 12 na 267 abiturjentów).

4. W celu kontroli realizowania programów i poziomu zespołów szkoły poza zwykłymi wizytacjami i inspekcjami podejmuje się kontrolę przez:

a) Piśmienne raporty nauczycieli o stanie realizowania programu w określonym tym samym dla wszystkich ognisk dniu przynajmniej dwa razy w roku (grudzień, marzec). NB: za zrealizowanie programów nauczyciele odpowiadają przed kierownikiem ogniska, kierownik ogniska przed kierownikiem działu.

b) zarządzenie wykonywania niektórych prac piśmiennych na oddzielnych arkuszach. Wypracowania te po poprawieniu przechowywane są w kancelarii ogniska do każdorazowej dyspozycji kierownika działu lub instruktorów.

c) przeprowadzanie we wszystkich ogniskach prac piśmiennych zwłaszcza z jęz. polskiego i arytmetyki 2 razy do roku na tematy podawane przez centralę (ten sam temat we wszystkich ogniskach tego samego dnia — ułatwia porównanie).

d) przeprowadzenie repetycji ze wszystkich przedmio-

tów pod koniec roku w obecności delegata Centrali (na III roku, zaś na I i II z przedmiotów kończących się).

Repetycje należy rozpocząć wcześniej (od marca), by nie następowały zbyt często jedno po drugim na tym samym zespole.

Repetycja ma na celu zbadanie postępów i poziomu zespołu, oraz wyników pracy nauczyciela — w żadnym razie nie może wpływać na ocenę pracy pojedynczych uczniów. Repetycja musi być przeprowadzona na jeden (najwyżej dwa lub trzy!) określony temat (nie chaotyczne wrywanie pytań z różnych działów kursu). Bynajmniej nie jest warunkiem koniecznym, by na repetycji odpowiadali wszyscy uczniowie. Na repetycję należy poświęcić jedną lub dwie kolejne lekcje tego samego dnia.

Przy rzetelnym odpowiedzialnem stawianiu ocen rocznych i skrupulatnem badaniu poziomu zespołów skasowanie egzaminów przejściowych nie grozi obniżeniem poziomu uczelni.

Poniżej¹⁾ podajemy tekst świadectwa
Wzory świadectw. Szkolnego dla Dorosłych i Młodocianych m. st. Warszawy, zatwierdzony przez władze szkolne:

a) z okresu egzaminów przy komisjach może służyć jako wzorzec na prowincji i b) po uzyskaniu prawa publiczności.

W szkole dla Dorosłych i Młodocianych
Księgi Ocen. wprowadzono księgi ocen dwóch typów
Archiwum. a) dla zespołów Roku O, I i II b) dla zespołów Roku III. Wzór a) i b) podają rubryki w wielkości naturalnej — skrócono ze względów na rozmiary tej książeczki rubryki: Uwagi i decyzja R. P., które wynosić winny ok. 6 cm. na szerokość.²⁾

Księgi owe drukowane są na oddzielnych arkuszach formatu kancelaryjnego. W nagłówku podaje się Instytucję, ognisko, Rok..., № kompletu i rok szkolny. Na ostatniej

¹⁾ Patrz str. 23.

²⁾ Patrz str. 25.

(4-tej) stronicy arkusza zostawia się miejsce na podpisy: kierownika ogniska, nauczycieli, miejscowość i datę.

Na czterostronicowym arkuszu wzoru a) można umieścić 52 nazwiska (str. 1 i 4 po 12, str. 3 i 4 po 14); na arkuszu wzoru b) 26 nazwisk (str. 1 i 4 po 6, str. 3 i 4 po 7).

Wskazaniem jest zaraz na początku roku zebrać od słuchaczy Roku III metryki, fotografie i curriculum vitae, które wraz z arkuszem ocen pozostają w instytucji i stanowią księgę główną i archiwum wydanych świadectw. Ważne jest, by dokumenty te, zwłaszcza arkusz ocen były b. starannie wypełnione i przechowane — stanowią one dokumenty prawne — na podstawie których można wydawać kopje lub dublikaty świadectw.

Metoda i charakter pracy. W ramach niniejszej książeczki nie-
podobna omówić metody pracy z dorosłymi.¹⁾ Należy zaznaczyć, że metoda pracy musi różnić się od nauki w szkole dla dzieci, musi uwzględnić potrzeby, psychikę i zainteresowania ludzi dorosłych i ludzi pracujących. Intensywna praca podczas lekcji, zredukowanie do minimum nieosiągalnego na szerszą skalę „zadawania do domu“, nawiązywanie tematu lekcji do aktualnych, interesujących dorosłego zagadnień, wytwarzanie atmosfery życzliwej współpracy wysuwają się na czoło. Celem Szkoły nie może być tylko nauczanie, lecz w równej mierze wychowywanie, budzenie najgłębszych wartości ludzkich i obywatelskich głównie przez czyn — przez przykład stosunku do człowieka i spółzycia ludzi ze sobą w ramach uczelni.

Z całym naciskiem należy zaznaczyć, że Kursy dla Dorosłych m. st. Warszawy w swoich aspiracjach i linii rozwojowej dążą do skryształizowania się jako instytucja społeczno-oświatowa, powołana do zaspakajania zainteresowań

¹⁾ Patrz Rocznik Kursów dla Dorosłych t. I i II oraz wydawnictwa metodyczne Instytutu Oświaty Dorosłych.

naukowych i samokształceniowych ludzi pracujących, do wytwarzania ośrodków spółzycia ludzi, pragnących rozwijać swoją kulturę duchową i umysłową. Systematyczne nauczanie w zakresie elementarnym (Kursy Początkowe, Szkoła) jest etapem przejściowym, podejmowanym jako obowiązek społeczny, obowiązek wyrównania krzywd w dziedzinie szkolnictwa powszechnego z okresu niewoli.

Kursy dla Dorosłych m. st. Warszawy i w obecnym okresie na równi z kształceniem traktują niezmiernej doniosłości obowiązek wychowania — podniesienia poziomu kulturalnego i duchowego słuchaczy, obowiązek wychowywania świadomych, odpowiedzialnych i czynnych obywateli kraju.

Poza atmosferą wychowawczą, istniejącą w uczelniach dąży się do tego celu przez organizowanie odczytów, wybieczek, rozrywek kulturalnych, wędrowek po kraju, kolonij wakacyjnych i kół samokształceniowych.

Wielkie znaczenie w dziedzinie wychowawczej mają — organizacja słuchaczy p. naz. Koło Oświatowe Słuchaczy K. d. D. m. st. Warszawy oraz świetlice niedzielne dla młodocianych i dorosłych.

Programy. Programy, a raczej ramy programów poszczególnych przedmiotów opracowano na podstawie programów 7-mio klasowej publicznej szkoły powszechnej. Starano się programy te dostosować do potrzeb psychiki ludzi dorosłych i młodzieży pracującej i do rozporządzalnego wymiaru czasu na poszczególne przedmioty.

Programy te zostały opracowane, lub zaprojektowane przez pracowników Kursów dla Dorosłych m. st. Warszawy lub Instytutu Oświaty Dorosłych, następnie przedyskutowane, krytykowane i uzupełniane na posiedzeniach komisji przedmiotowych.

Nie ulega najmniejszej wątpliwości, że te programy

będą ulegać dalszej ewolucji i głębszemu oraz szczegółow-
szemu opracowaniu.

Oddajemy je obecnie do użytku publicznego, mając
na widoku cel podwójny: 1) dostarczenie nauczycielstwu
Kursów dla Dorosłych m. st. Warszawy drukowanych
programów zamiast dotychczasowych, powielanych na ma-
szynie, 2) dostarczenie innym szkołom do dorosłych
punktu wyjścia do opracowania własnych, dostosowanych
do potrzeb lokalnych programów.

Brak podręczników, wydanych specjalnie dla Szkoły
dla Dorosłych i Młodocianych, daje się odczuwać bardzo
dotkliwie¹⁾.

Wycieczki i zwiedzania, podane przy programach —
tam, gdzie sprecyzowano teren wycieczki — uwzględniają
warunki pracy Szkoły dla Dorosłych i Młodocianych
w Warszawie.

M. B. Godecki.

¹⁾ Zmieniający się z roku na rok spis podręczników najbardziej
nadających się dla Szkoły, można otrzymać w Instytucie Oświaty
Dorosłych.

a.

WZORY ŚWIADECTW.

MAGISTRAT M. ST. WARSZAWY

Wydział IX Oświaty i Kultury, Sekcja IV Kursów dla Dorosłych

Ognisko.....

ŚWIADECTWO

urodzon..... dnia..... 19..... r. w.....
(powiat.....) wyznania..... uczęszczał..... do
ogniska..... Szkoły dla..... od.....
do..... ukończył..... całkowity kurs nauk i składał..... dnia.....
19..... r. egzamin z zakresu materiału naukowego siedmio-
klasowej szkoły powszechnej przed podpisaną komisją na zasadzie roz-
porządzenia Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego
z dnia 20 stycznia 1926 r. № 22190.1.25 i zarządzenia Kuratorium Okręgu
Szkolnego Warszawskiego z dnia..... 19..... r. №.....
Przy egzaminie wykazał..... następujące postępy:

W nauce religii	_____
„ języka polskiego	_____
„ rachunków z geometrią	_____
„ przyrodoznawstwa	_____
„ geografii i nauce o Polsce współczesnej	_____
„ historii	_____
„	_____
„	_____

Od egzaminu z języka obcego, rysunków, robót ręcznych, śpiewu
i gimnastyki zwolnion..... na zasadzie powyżej przytoczonego rozporzą-
dzenia Ministerstwa W. R. i O. P.

Komisja uchwała iż..... otrzymuje świadectwo.

Na podstawie Rozporządzenia Ministerstwa Wyznań Religijnych
i Oświecenia Publicznego z dnia 20 stycznia 1926 r. № 22190.1.25 świa-
dectwo niniejsze jest równoznaczne ze świadectwem ukończenia siedmio-
klasowej szkoły powszechnej, daje wszelkie uprawnienia dla celów, dla
których jest wymagane ukończenie szkoły powszechnej, a w szczegól-
ności dla celów wymienionych w § 5 Rozporządzenia Rady Ministrów
z dnia 26 czerwca 1924 r. (Dz. U. Rz. № 64 poz. 629).

Warszawa, dnia..... 19..... r.

Kierownik Kursów dla Dorosłych
m. st. Warszawy

Delegat Kuratorium Okr. Szk. Warszawskiego
i Przewodniczący Komisji

Członkowie Komisji

Kierownik Ogniska

Skala ocen postępów; bardzo dobry, dobry, dostateczny, niedostateczny.

Szkoła dla Dorosłych

PROGRAMY

JĘZYK POLSKI

opracowała M. Budzyńska

ROK I

4 godziny tygodniowo.

Czytanie. Czytanie krótszych i dłuższych powiastek, opowiadań historycznych, baśni, legend, bajek, gawęd, powiastek wierszowanych, obrazków przyrody, rozprawek. Czytanie z podziałem na role i chóralne. Objaśnienia językowe, omawianie treści, dyskusja o podłożu ideowym. Uczenie się poezyj na pamięć. Opowiadanie jako ćwiczenie słownikowe (wzbogacenie języka). Układanie planów.

Wypracowania. Opowiadania i opisy w formie odpowiedzi na pytania lub na zasadzie planów. Opisy samodzielne. Opowiadania i zapisywanie wydarzeń i spostrzeżeń z życia domowego i szkolnego (dzienniczek). List, doniesienie, podziękowanie, prośba, polecenie, zapytanie.

Sąd o osobach, przedstawionych w czytankach lub o wydarzeniach. Streszczenia. Sprawozdania.

Ćwiczenia języko-
we ustne i pi-
śmienne.

Skracanie i rozwijanie zdań; poszuki-
wanie nowych wyrazów i zwrotów, stoso-
wanie ich w zdaniach. Wyrazy o podo-
bnem i przeciwnem znaczeniu. Nazywanie przedmiotów,
czynności i właściwości. Układanie zdań rozwiniętych,
ściągniętych i złożonych. Zdania pytające, przeczące, roz-
kazujące (odpowiednie znaki). Rola rzeczownika, przy-
miotnika i czasownika w zdaniu. Trudniejsze formy gra-
matyczne (praktycznie): dopełniacz i biernik rzeczowników;
narzędnik i miejscownik rzeczowników i przymiotników;
mianownik przymiotników w liczbie mnogiej; końcówka
li — *ty* w liczbie mnogiej czasu przeszłego. Zmiana ro-
dzaju, liczby, osoby, czasu. W miarę jak nasuwa się ma-
terjał przy czytaniu i ćwiczeniach językowych — formy za-
imków i liczebników; rozróżniania znaczenia przysłówków,
przyimków, spójników i wykrzykników.

Pojęcia gramaty-
czne, wynikające
z ćwiczeń.

Zdanie, wyraz, zgłoska, dźwięk, litera.
Zdania pojedyncze — rozwinięte, ścią-
gnięte; zdania złożone.

Rozbiór zdania pojedynczego rozwiniętego: podmiot,
orzeczenie, określenie przyrzeczownikowe, dopełnienie, okre-
ślenie przysłówne. Wyrazy odmienne i nieodmienne; rze-
czownik, czasownik, zaimek, przymiotnik, liczebnik. De-
klinacja i konjugacja (praktycznie w związku z budową
zdań); przysówek, przyimek, spójnik, wykrzyknik. Sto-
pniowanie przymiotników i przysłówków. Zmiany fonety-
czne w związku z odmianą. Zgoda wyrazów określających
z określaniami.

Ćwiczenia orto-
graficzne.

Wprawa w pisanie o. ów. ówka. ówna.
Spółgłoski b. p. dz. d. ć. dź. t. g. k. w.
f. z. s. ż. ś. r. — rz. ź. g. z. rz. po spółgłoskach.

Przepisywanie jako ćwiczenie, pisanie wyrazów tru-
dnych, spotykanych przy czytaniu, i zastosowywanie ich
w zdaniach. Pisanie z pamięci. Dyktando jako sprawdzian,

Utwory do czytania w klasie.

1. J. Kochanowski — Pieśni np.: Czego chcesz od nas
Panie... Sława jedna zostaje po
człowieku.
2. I. Krasicki — Bajki do wyboru: Ptaszki w klatce,
Woda i wino, Jagnię i wilcy,
Przyjaciele, Ojciec łakomy i syn
rozrzutny.
3. Fr. Karpiński — Pieśń dziada Sokalskiego w kor-
donie cesarskim; uwzględnić
pieśni religijne: Kiedy ranne...
Bóg się rodzi..., Wszystkie nasze...
4. A. Mickiewicz — Ballady i bajki do wyboru: Świtez,
Powrót taty, Lilje; Pies i wilk,
Rabin i pchła.
5. J. Słowacki — Smutno mi Boże... Ojciec za-
dumionych.
6. H. Sienkiewicz — Nowele do wyboru: Janko Mu-
zykant, Bartek zwycięzca, Sta-
ry sługa, Latarnik.
7. B. Prus — Do wyboru: Katarynka, Placówka,
Antek, Kamizelka.
8. M. Konopnicka — Obrazki: Sobotni wieczór, Jaś nie
doczekał. Bez dachu.
9. E. Orzeszkowa — Nowele np.: ABC, Ogniwo.
10. Wł. Syrokomla — Gawędy do wyboru: Urodzony
Jan Dębóróg Ułaz.
11. A. Dygasiński — Pies, wilk i ludzie (wyjątki).
12. A. Fredro — Zemsta lub Pan Geldhab.

Utwory, zalecane do czytania w domu.

1. H. Sienkiewicz — W pustyni i w puszczy, Ogniem
i mieczem.
2. E. Orzeszkowa — Nad Niemnem, Meir Ezołowicz.

ROK II

4 godziny tygodniowo.

Czytanie.

Czytanie i wyjaśnianie utworów większych: nowelek, powieści poetyckich, utworów lirycznych, sielanek, ballad, powieści, utworów dramatycznych, rozpraw (w wyjątkach — na lekcji, w całości — w domu). Dyskusja, doprowadzająca do oceny zdarzeń i charakteru osób, występujących w utworach. Wiadomości stylistyczne i z teorii literatury, oparte na obserwacji. Dane o autorach. Nauka wyjątków na pamięć. Plany.

Wypracowania.

Opowiadania ciągle i opisy. Listy, życiorysy, charakterystyki, porównania, rozprawki. Uzasadnienia pewnej myśli.

Ćwiczenia językowe.

Dalsza wprawa w poprawnym i swobodnym władaniu językiem. Styl jasny, czysty. Zwroty językowe: porównania, przeciwstawienia, uosobienia, przenośnie, alegorje. Wyrabianie stylu pięknego — obrazowość, żywość, dźwięczność. Gwary, a język literacki. Forma wiersza. Proza i poezja. Rodzaje prozy i poezji. Ćwiczenia gramatyczne, jako pogłębienie i uzupełnienie ćwiczeń z roku ubiegłego.

Wiadomości z gramatyki na podstawie przerobionych ćwiczeń.

Składnia zdania pojedynczego — powtórzenie i rozszerzenie. Części główne i drugorzędne. Sposoby oznaczenia podmiotu i orzeczenia, dopełnienia i określenia. Sposoby łączenia części podmiotu rozwiniętego i orzeczenia rozwiniętego. Związek rzędu, zgody, przynależności. Zdanie złożone. Składnia zdania złożonego. Sposoby łączenia zdań pobocznych. Różne rodzaje zdań pobocznych. Równoważniki zdań. Zdania współrzędne. Zdanie wtrącone, przytoczone, nawiasowe; znaki. Odmiana wszystkich części mowy odmiennych z wyróżnieniem końcówek, ważnych ze względu na poprawność językową. Części słowotwórcze

wyrazów: pień, przedrostek; fleksyjne : temat, końcówka. Wyrazy proste, złożone. Rodzaje samogłosek, ich wymawianie oraz wymiana — rozszerzone wiadomości fonetyczne.

Ćwiczenia

Dalsza wprawa w pisaniu *ż, rz i ó* ortograficzne. *Nie* — łącznie i rozłącznie. Pisownia przyimków i przysłówków. Wyrazy z *h, en, om*. Użycie znaków przestankowych. Przepisywanie i ćwiczenia jak w Roku I. Dyktando jako sprawdzian.

Utwory do czytania w klasie:

1. M. Rej	— Wyjątki z Żywota.
2. P. Skarga	— Kazanie o miłości ojczyzny.
(w skróceniu).
3. A. Mickiewicz	— Pan Tadeusz. Dziady
— cz. II i IV.
4. J. Słowacki	— Lilla Weneda.
5. M. Konopnicka	— Nowele do wyboru: Dym,
Nasza szkap, Głupi Franek.
6. St. Żeromski	— Siłaczka. Wszystko i nic.
7. J. Kasprzowicz	— Liryki „Z chałupy“.

Utwory, zalecane do czytania w domu:

1. St. Żeromski	— Wierna rzeka.
2. A. Strug	— W twardej służbie.
3. B. Prus	— Anielka.
4. H. Sienkiewicz	— Quo Vadis.
5. J. Krąszewski	— Stara baśń.
6. Wł. Reymont	— Z ziemi Chełmskiej.
7. W. Sieroszewski	— Na kresach lasów.

ROK III

4 godziny tygodniowo.

Czytanie.

Czytanie większych utworów, pisanych prozą i wierszem w odpowiednio do-

branych wyjątkach (w całości—w domu), wyjaśnienia i omawianie treści. Przerabianie utworów, odczytywanych w latach ubiegłych. Powtarzanie dawnych, podawanie nowych wiadomości ze stylistyki i literatury. Uporządkowanie materiału literackiego. Obrazy kultury polskiej i twórczości literackiej do czasów najnowszych.

Wypracowania. Jak w ubiegłym roku z uwzględnieniem tematów literackich.

Gramatyka. Powtórzenie nabytych wiadomości. Dalsza wprawa i powtarzanie teoretyczne zasad pisowni przy każdej nadarzającej się sposobności.

Utwory do czytania w klasie:

1. J. Kochanowski	—	Treny VIII, XI, XVIII.
2. A. Mickiewicz	—	Dziady III cz.
3. J. Słowacki	—	Kordjan, grób Agamemnona.
4. Z. Krasiński	—	Psalm nadziei. Resurrecturis.
5. St. Żeromski	—	Ludzie bezdomni.
6. St. Wyspiański	—	Wesele.
7. Wł. Reymont	—	Chłopi (wyjątki).
8. M. Konopnicka	—	Pan Balcer (wyjątki).

Utwory, zalecane do czytania w domu:

1. J. Żuławski	—	Na srebrnym globie.
2. B. Prus	—	Faraon.
3. J. Słowacki	—	Balladyna.
4. A. Mickiewicz	—	Dziady cz. II i IV.
5. Wł. Reymont	—	Chłopi.

MATEMATYKA. *)

opracował A. Dobiszewski.

ROK I

5 godzin tygodniowo.

Arytmetyka.

- I. Układ metryczny. Powtórzenie 4-ch działań na liczbach całkowitych.
- II. Systematyczny kurs ułamków zwyczajnych.
 1. Całość i część.
 2. Odnajdywanie części całości i całości według części.
 3. Ułamek przy dzieleniu i mierzeniu.
 4. Porównywanie wielkości ułamków o równych licznikach lub mianownikach.
 5. Ułamki właściwe i niewłaściwe.
 6. Zmniejszanie i zwiększanie ułamków całkowitą liczbę razy.
 7. Skracanie. Wspólny dzielnik.
 8. Dodawanie i odejmowanie; wspólna najmniejsza wielokrotna; wspólny mianownik.
 9. Mnożenie (zwrócenie uwagi na odnajdywanie części).
 10. Dzielenie (zwrócenie uwagi na odnajdywanie całości według danej części).
- III. Systematyczny kurs ułamków dziesiętnych.
 1. Pojęcie ułamka dziesiętnego.
 2. Zwiększanie i zmniejszanie ułamka dziesiętnego 10, 100, 1000 i t. d. razy.
 3. Cztery działania na ułamkach dziesiętnych.
 4. Zamiana ułamków zwyczajnych na dziesiętne z dokładnością do 0,1 lub 0,01 i t. d., rachunek przybliżony.

*) Uwaga. Arytmetykę i geometrię przechodzi się jednocześnie.

5. Praktyczne obliczanie procentów.

6. Ogólne zadania na zastosowanie ułamków zwyczajnych i dziesiętnych.

IV. Układanie rachunków, budżetów i kosztorysów. Książki dochodowe i rozchodowe.

Uwaga. W ciągu całego roku należy uwzględniać zależność między danymi i rezultatami działań, a rozwiązaniom zadań nadawać formę równań. Stopniowo wprowadzać liczby ogólne i obliczanie liczbowej wartości wzorów.

Geometria. (propedeutyka).

I. Punkt wyjścia — sześcian: płaszczyzna, prosta, punkt.

II. Prosta, odcinek, mierzenie odcinków. Miary długości.

III. Dwie proste na płaszczyźnie.

1. Proste przecinające się.

a) kąt pełny, półpełny,

b) kąt prosty (proste prostopadłe), ostry, rozwarty.

2. Proste równoległe.

IV. Trzy proste na płaszczyźnie. Trzy proste przecinające się po dwie.

Trójkąt, trójkąt ostrokątny, prostokątny, rozwartokątny, równoboczny, równoramienny, różnoboczny — wysokość, dwusieczna, środkowa.

V. Czworokąty: kwadrat, prostokąt, równoległobok, ukośnik, trapez; przekątne w czworokątach; obwody wymienionych figur.

VI. Równoważność figur: zależność pól figur od podstaw i wysokości.

Pola wyszczególnionych wyżej figur.

VII. Rozpatrywanie brył.

1. Siatki i modele: sześcianu, prostopadłościanu i w ogóle graniastostupa prostego.

2. Równoważność brył.

3. Powierzchnia i objętość sześcianu i graniastostupa prostego.

ROK II

4 godziny tygodniowo.

Arytmetyka.

I. Powtórzenie ułamków zwyczajnych i dziesiętnych.

II. Potęgowanie liczb i pierwiastkowanie.

III. Liczby ogólne.

1. Działania na b. łatwych przykładach z liczbami ogólnymi.

2. Obliczanie liczbowej wartości wyrażeń algebraicznych.

IV. Stosunki.

V. Podział w stosunku danym przy pomocy wprowadzania niewiadomej (za pomocą równań).

VI. Zależność między wielkościami: przykłady tej zależności.

1. Boki i obwód; podstawa, wysokość, pole; pole podstawy, wysokość, objętość.

2. Droga (długość) i czas, prędkość.

3. Praca, czas, sprawność.

4. Ilość towaru i cena, wartość towaru.

5. Cena przejazdu 1 Km., odległość, cena biletu.

6. Liczba pracowników, czas, praca wykonana.

7. Wykresy: temperatury, frekwencji uczniów i t. d.

8. Ujęcie zależności pod 1, 2, 3, 4, 5, 6 oraz im podobnych we wzory:

$$Y = ax \text{ oraz } Y = \frac{a}{x};$$

wykresy tych zależności: pojęcie wielkości wprost i odwrotnie proporcjonalnych.

9. Obliczanie procentów.

10. Mieszanina, podział proporcjonalny.

VII. Kasy ubezpieczeniowe, oszczędnościowe, chorych i t. d. Spółdzielnie. Zadania, zagadnienia.

Geometria.

- I. Powtórzenie z uwzględnieniem zależności funkcjonalnej.
- II. Mierzenie kątów. Suma kątów w trójkącie i wielokącie.
- III. Ostrosłup foremny o podstawie trójkątnej, kwadratowej, wielokątnej. Siatka, model, powierzchnia i objętość.
- IV. Podobieństwo figur (w związku z nauką o proporcjonalności).
- V. Rozszerzenie pojęcia równoważności pól figur: twierdzenie Pitagorasa.
- VI. Obwód i pole koła.
- VII. Walec — jego siatka, model, powierzchnia i objętość.
- VIII. Stożek — jego siatka, model, powierzchnia i objętość.

R O K III

3 godziny tygodniowo.

Arytmetyka.

- I. Krótkie powtórzenie kursu poprzedniego roku.
- II. Liczby ujemne — działania na nich:
 1. Wprowadzenie liczb ujemnych.
 2. Dodawanie i odejmowanie sum i różnic, redukcja wyrazów podobnych, oraz używanie nawiasów.
 3. Mnożenie sum i różnic. Wzory.
np. $(a - b)^2 = (a - b) \cdot (a - b)$
- III. Liczby względne. Rozszerzenie 4-ch działań na liczby względne.
- IV. Nauka o równaniu z jedną niewiadomą (powtórzenie i usystematyzowanie).¹⁾
- V. $Y = ax + b$. Wykres i zastosowanie.
- VI. Równania o dwóch lub więcej niewiadomych.

1. Sposób rozwiązywania przez zrównanie spółczynników.
2. Metoda podstawiania.
3. Metoda porównania.
4. Graficzny sposób rozwiązywania 2-ch równań o 2-ch niewiadomych.
5. Układanie i rozwiązywanie zadań przez uczniów; mieszanina; podział proporcjonalny.
- VII. Powtórzenie całego kursu ze szczególnym uwzględnieniem arytmetyki.

Geometria.

- I. 1. Pień ostrosłupa i stożka: powierzchnia i objętość (siatka i modele).
2. Kula — powierzchnia i objętość.
- II. Powtórzenie kursu.
- III. Pożądane wprowadzenie najelementarniejszych pojęć z geometrii wykreślnej.

P R Z Y R O D A.

opracował M. B. Godecki.

R O K I

3 godziny tygodniowo.

Jesień.

Wiadomości (Od połowy września do połowy listopada z botaniki.¹⁾ pada około 24 lekcyj, nie licząc wycieczek).

W tej części kursu bardzo wielkie znaczenie mają wycieczki. Lekcje winny być oparte na opracowywaniu materiału, przyniesionego z wycieczek. Okazy przyrodnicze należy dostarczać w dostatecznej liczbie, by w zależności

¹⁾ Ze względu na prowadzenie botaniki zbiorowiskami i obszernej, a zoologii w szczuplejszych ramach i w porządku jednostek klasyfikacyjnych — naukę o zwierzętach i roślinach potraktowano oddzielnie.

od ich rozmiarów, starczyło po jednym okazy na każdego słuchacza, ewentualnie na każdą ławkę.

I. Budowa rośliny osiowej, kwiatowej. Korzeń, łodyga, liść, kwiat. Zalążnia, owoc. Zalązek — nasienie (okazy).

II. Korzeń. Budowa i postaci. Korzeń główny i boczne. Korzenie przybyszowe. Włośniki (okazy).

Wiadomości podstawowe o znaczeniu i czynnościach korzenia.

III. Łodyga. Budowa i postaci (zielna, zdrewniała, tęga, wiotka, wijąca, pnąca, skrócona). Pączki. Łodygi podziemne: kłącze, bulwy, cebule (okazy).

Wiadomości podstawowe o znaczeniu i czynnościach łodygi.

IV. Zioła roczne i dwuletnie. Byliny, krzewy, drzewa (wycieczka).

V. Liść. Budowa. Unerwienie. Postaci (liczne okazy). Ulistnienie.

Wiadomości podstawowe o znaczeniu i czynnościach liścia.

VI. Pospolite drzewa i krzewy krajowe. Rozróżnianie po pokroju, liściach, oraz kształcie i rozmieszczeniu pąków (wycieczka, okazy).

VII. Rośliny iglaste — krajowe, pospolite. (Wycieczka, okazy).

VIII. Owoc. Owoce mięsiste i suche. Nasiona. (Liczne okazy).

IX. Rośliny zarodnikowe osiowe. Paprocie, widłaki, skrzypy, mchy. Zjawisko przemiany pokoleń. Zarodnikowce a rośliny nasienne. (Okazy, ewent. wycieczka do oranżerii).

X. Grzyby. Grzyby kapeluszowe, pospolite gatunki jadalne i trujące.

Grzyby niższe — pleśń, sporysz.

XI. Porosty (okazy).

Pasorzyty, roztocze i rośliny samoistne — zestawienie.

Uwaga. Wiadomości z botaniki w tej części kursu odpowiadają częściowo kursowi IV kl. szkoły powszechnej, (punkty programu 1, 2, 3, 4, 5, 10, 11, 12, 13 i 18) i częściowo kursowi V kl. (punkty programu 3, 4, 5 i 6).

Zima.

Wiadomości prope- Wiadomości wstępne. Ciepło. Wiadomości z chemji. (Od połowy listopada do z fizyki i chemji. połowy marca około 40 lekcji). Kurs prope- deutyki fizyki i chemji należy oprzeć na doświadczeniu i pokazie (demonstracja o ile możliwości przy czynnym udziale uczniów; w ogniskach, w których to możliwe — z częściowym zastosowaniem zajęć praktycznych).

Fizyka.

I. Wiadomości wstępne. Trzy stany skupienia materji. Pomiary rozciągłości — długość, pole, objętość. Dokładność i ścisłość pomiarów. Ważenie. Wyznaczanie ciężaru właściwego ciał (rozwiązywanie przykładów liczbowych na lekcjach arytmetyki).

II. Ciepło. Zmiany, jakim podlegają ciała pod wpływem ogrzewania (oziębienia).

III. Rozszerzalność. Temperatura i termometr. Rozszerzalność wody — znaczenie.

IV. Ciepło właściwe. Kalorja.

V. Zmiany stanu skupienia ciał. Topnienie, krzepnięcie; parowanie, wrzenie, skraplanie. Temperatura i ciepło topnienia, wrzenia. Pojęcie zjawiska odwracalnego.

VI. Ruch ciepła — przewodnictwo, konwekcja, promieniowanie. Słońce jako źródło ciepła na ziemi.

Chemja.

I. Powietrze.

II. Woda.

- III. Skorupa ziemska.
- IV. Węgiel.
- V. Gleba.

Uwaga: Wiadomości z fizyki odpowiadają kursowi VI kl. szk. powsz. (punkty programu I i II). Wiadomości z propedeutyki chemii odpowiadają kursowi VI kl. szk. powsz. (punkt III A, B, C, D, E).

Wiosna.

Wiadomości (od połowy marca do końca roku szkolnego — około 24 lekcji, nie licząc wycieczek).

- I. Kiełkowanie fasoli i żyta — hodowla. Zestawienie. Rośliny jedno i dwuliścienne.
- II. Budzenie się wiosny. Nabrzmiwanie pąków. Pędzenie gałązek drzew. Hodowle.
- III. Rośliny kotkowe. Rośliny jedno i dwupienne (okazy). Pojęcie kwiatostanu. Rośliny wiatropylne.
- IV. Sad owocowy (wycieczka). Drzewa owocowe. Rośliny owadopylne. Szczepienie.
- V. Łąka. Wiosenne rośliny kwiatowe. Kwiaty złożone.
- VI. Trawy, zboża (wycieczka).
- VII. Pobieranie pokarmów, oddychanie, krążenie soków w roślinie (doświadczenia, obserwacje, hodowle).
- VIII. Wpływ światła na rośliny.
- IX. Rośliny mięsożerne (rosiczka).
- X. Rozmnażanie się roślin — zestawienia.
- XI. Podstawy klasyfikacji świata roślinnego. Zestawienia.

Uwaga: Wiadomości powyższe w punkcie VI sięgają do kursu II i III kl. szk. powsz., w pozostałych — odpowiadają kursowi IV kl. (punkty programu 18 i 19) i kursowi V klasy (punkty programu 1, 22, 24, 25, 28, 30, 32, 33).

ROK II

3 godziny tygodniowo.

Fizyka.

Od połowy września do połowy lutego ewentualnie do 1 marca około 55 — 60 godzin.

Kurs fizyki w szkole dla dorosłych wymaga położenia szczególnego nacisku na omówienie zastosowań nabytych wiadomości w praktyce dnia codziennego, w technice i przemyśle.

- I. Mechanika ciał stałych, hydro i aeromechanika.
- II. Głos.
- III. Światło.
- IV. Magnetyzm.
- V. Elektryczność.

W razie potrzeby (brak czasu, mniej zdolny zespół) można pominąć: rzut ukośny, wielokąt, pompa strażacka, prąd indukcyjny, telefon, prądnice i motory elektryczne. Wskazane wycieczki na stację filtrów, do gazowni i elektrowni.

Uwaga: Kurs fizyki odpowiada kursowi VI kl. szk. powsz. (punkty IV, V) i kursowi pierwszego półrocza kl. VII.

Zoologja.

Od połowy lutego do połowy maja — około 30 lekcji, nie licząc wycieczek.

I. Ssaki. Zwierzęta naszych lasów: (sarna, łos, zubr, wilk, niedźwiedź, zając, wiewiórka, jeź, nietoperz). Nasze zwierzęta (ssaki) domowe. Zwierzęta naszych pól. Przypomnienie zwierząt innych krajów, poznanych w związku z geografją (patrz Rok I). Zestawienia. Próby klasyfikacji (najważniejsze rzędy).

II. Ptaki. Najpospolitsze ptaki krajowe. Powrót ptaków na wiosnę (bocian, skowronek, jaskółka). Ptaki wędrowne. Ptaki osiadłe (szczygieł, sikora, dzięcioł, kuro-patwa, jastrząb, sowa). Żywnienie się zimą.

Wycieczka na łąki i nad staw. Pływaki i brodźce. Przypomnienie ptaków obcych krajów (jak wyżej). Zestawienia. Próby klasyfikacji (najważniejsze rzędy).

III. Gady. (Zaskroniec, żmija, jaszczurka, żółw).

IV. Płazy. (Żaba, ropucha, traszka). Wycieczka nad staw. Założenie akwarjum, terrarium.

V. Ryby — najpospolitsze gatunki ryb krajowych; szkodniki ryb.

VI. Zestawienie poznanych gromad kręgowców.

VII. Mięczaki (ślimaki, małże).

VIII. Owady. Opis najpospolitszych — okazy żywe i zasuszone. Przeobrażenia (chrabąszcz, kapustnik — hodowla). Próba klasyfikacji (najważniejsze rzędy).

IX. Pająki. (Krzyżak, pająk domowy).

X. Skorupiaki. Rak rzeczny, drobne skorupiaki (wskazany pokaz przez mikroskop projekcyjny).¹⁾

XI. Stawonogi — zestawienia.

XII. Pierścienice, obleńce, płazińce. Dżdżownica (hodowla), glista ludzka, tasiemiec.

XIII. Fauna morza. Kręgowce morskie (luźne nawiązanie do lekcji geografj — Rok I).

Luźne opisy morskich szkarłupni i jamochłonów.

XIV. Stulbia. Pokaz przez mikroskop projekcyjny i lupę.

XV. Pierwotniaki. Zwierzęta niewidzialne gołym okiem. Pokaz mikroskopijny (mikroskop projekcyjny) — wymoczki (wirczyki).

Uwaga: Ze względu na szczupły wymiar czasu lekcje zoologii poprowadzono tylko w jednej serji — wio-sennej.

Ze względu na audytorjum dorosłe tutaj przyjęto za

¹⁾ Mikroskop projekcyjny krajowy (Firma Ornak — Warszawa, ul. Skorupki 4) może oddać w szkole dla dorosłych duże usługi.

nić przewodnią podstawę klasyfikacyjną systematyczną, aczkolwiek w toku lekcyj i na wycieczkach zbiorowiska winny być wyraźnie uwzględnione.

R O K III

2 godziny tygodniowo.

Powtórzenie wiadomości z zoologii i botaniki — wiadomości z biologji.

(Od połowy września do początku grudnia — około 20 godzin). Podstawą powtórzenia winno być wytworzenie ogólnego poglądu na organizmy żywe przez poruszenie wszystkich lub niektórych kwestyj z wymienionych poniżej (w zależności od zainteresowań i poziomu zespołu).

I. Skład chemiczny organizmów.

II. Organizm żywy jako całość zorganizowana (organizacja żywej materji — współzależność narządów).

III. Organizmy żywe i martwe; śmierć.

IV. Zdobywanie i przyswajanie pokarmów przez rośliny i zwierzęta.

V. Wymiana materji u zwierząt i roślin.

VI. Wydalanie.

VII. Krążenie materji i energii w przyrodzie.

VIII. Rozmnażanie u zwierząt i roślin — płciowe i bezpłciowe.

IX. O zwierzętach i roślinach zaginionych.

X. Mimetyzm.

XI. Symbioza.

XII. Głębinowce.

XIII. Społeczeństwa zwierzęce.

*Anatomja czło-wieka i higjena.*¹⁾ (do połowy kwietnia — około 30 lekcyj.)

I. Uwagi ogólne o budowie człowieka. Głowa, szyja, tułów, kończyny. Skóra, mięśnie, kości. Układ nerwowy; narządy zmysłów. Jamy ciała.

¹⁾ Pomoce naukowe: tablice anatomiczne oraz niektóre narządy zwierząt domowych nabywane w jatce (oko, mózg, serce, płuca, nerki i t. p.).

Przewód i narządy pokarmowe. Narząd oddychania. Układ krwionośny. Narządy wydalania. Narządy rozrodcze. Pojęcie narządu i tkanki — przykłady.

II Szkielet (kośćciec). Budowa i ustrój kości. Połączenie kości. Ważniejsze kości szkieletu. Szkielet jako bierny narząd ruchu. Warunki normalnego rozwoju szkieletu u niemowląt i dzieci. Krzywica. Garb. Złamanie i zwichnięcie kości — ratownictwo.

III. Mięśnie. Rodzaj mięśni. Działanie mięśni. Warunki normalnego rozwoju mięśni u niemowląt, dzieci i dorosłych.

IV. Skóra. Budowa skóry. Znaczenie skóry. Skóra jako narząd wydzielniczy. Higjena skóry. Pasorzyty skóry. Choroby skóry.

V. Narządy oddychania. Budowa i części składowe narządu oddychania. Wdech i wydech. Powietrze i jego skład. Znaczenie czystości powietrza. Choroby narządów oddychania: katary, zaziębienia, gruźlica płuc. Używanie tytoniu.

VI. Układ krwionośny. Serce, naczynia krwionośne (żyły, tętnice, naczynia włosowate). Wielki i mały krwiobieg. Działanie układu krwionośnego. Naczynia i gruczoły chłonne. Choroby serca. Krwotoki i ich tamowanie.

VII. Narządy trawienia. Budowa i części składowe przewodu pokarmowego. Skład chemiczny pokarmów. Trawienie i wchłanianie pokarmów. Higjena jamy ustnej. Higjena odżywiania. Używki szkodliwe. Alkohol i alkoholizm.

VIII. Narządy wydalania. Nerki i pęcherz. Zestawienie narządów wydzielniczych: skóra, narządy oddychania, nerki i pęcherz. Żołądek i jelita. Higjena wydalania i wydzielania.

IX. Układ nerwowy i narządy zmysłów. Budowa, czynności i znaczenie poszczególnych narządów. Nerwy ruchowe i czuciowe — omówienie istoty odruchu prostego.

Zmysł wzroku, słuchu, smaku, powonienia, ciepła i zimna, bólu, ciśnienia, zmysł mięśniowy. Sen i higjena snu.

Budowa i czynności oka — opis bardziej szczegółowy w powołaniu się na wiadomości z fizyki. Wzrok i pielęgnowanie wzroku.

X. Narządy rozrodcze — budowa. Rozwój człowieka w łonie matki. (Zagadnienie ciąży i opieki nad matką i niemowlęciem należy omówić z kobietami na oddzielnych lekcjach, najlepiej w dni pozalekcyjne).

XI. Higjena mieszkania. Budowa domów, zwłaszcza robotniczych. Rozkład domu i mieszkania. Ogrzewanie, oświetlenie, przewietrzanie, usuwanie odpadków. Postulaty higjenu w tej dziedzinie. Stosowanie zasad higjenu w złych warunkach mieszkaniowych.

XII. Higjena odzieży i łóżka.

XIII. Pojęcie o higjenu zawodowej. Postulaty higjenu społecznej a ochrona pracy. Kasy chorych.

XIV. Choroby zakaźne. Drobnoustroje. Sposoby przenoszenia zarazków. Szczepienia ochronne. Odkażanie. Ważniejsze choroby zakaźne.

XV. Gruźlica i walka z gruźlicą.

XVI. Choroby weneryczne. (Wskazane przeprowadzenie tych lekcji oddzielnie dla kobiet i mężczyzn).

XVII. Instytucje i zakłady użyteczności publicznej. (Lekcje na ten temat winny być zrealizowane odbywanych w ciągu roku wycieczek do instytucji użyteczności publicznej jak: rzeźnie, hale targowe, wzorowe kolonie robotnicze lub osiedla — ogrody, kąpieliska, stacje higjenu i t. p.).

Wiosna — połowa kwietnia i maj — powtórzenie kursu przyrody I, II i III Roku (specjalny nacisk należy położyć na powtórzenie prop. fizyki i chemji).

GEOGRAFJA I NAUKA OBYWATELSKA.

Opracował M. B. GODECKI.

Przy prowadzeniu geografii i nauki obywatelskiej należy skwapliwie wyzyskiwać wiadomości życiowe uczniów ich zetknięcie z przyrodą i z miejscowymi stosunkami.

Należy również podkreślić praktyczne znaczenie nabywanych wiadomości. Pracę prowadzić koncentrycznie, za punkt wyjścia biorąc miejscowe stosunki przyrodnicze, geograficzne i gospodarcze. Tematy lekcji lokalizować i aktualizować, nawiązując na drodze zestawień, przeciwstawień, porównań do stosunków miejscowych i chwili obecnej. Koniecznie stosować pomoce naukowe: mapy, globusy, okazy przyrodnicze, przezrocza lub obrazy, (kolację ich można łatwo sporządzić, korzystając z pocztówek i wycinków z czasopism ilustrowanych), wykresy, tablice etc. Pomysłowość nauczyciela może tu skutecznie walczyć ze szczupłością funduszy.

Wycieczki niedzielne w związku z kursem odegrają doniosłą rolę.

R O K I.

3 godziny tygodniowo.

Geografia ogólna. Przez cały semestr prowadzone są przez uczniów notowania meteorologiczne — mierzenie temperatury, kierunek wiatru, zachmurzenie nieba, opady.

I. Lekcja wstępna.

Barwny, żywy, o ile możności ilustrowany przezroczami opis krajobrazu polskiego (różnorodność). W konkluzji o znaczeniu geografii. Zapowiedź pracy.

II. Wiadomości wstępne.

Cztery strony świata. Widnokrąg. Plan. Mapa. Skala.

Cztery strony świata i ich rozpoznawanie, opierając się na posiadanych przez uczniów wiadomościach. Busola. Wskazana wycieczka na wyniosły punkt w okolicy (wzgórze, budynek wyniosły, wieża kościelna).

Opis, rysunek i plan sali szkolnej — zestawienie. Sporządzenie planu (tylko kontur) sali szkolnej przy udziale uczniów (nie dłużej niż na jednej lekcji — nuży). Plan gospodarstwa wiejskiego (urzędowy z danej wsi. Bardzo wskazane przejście do mapy sztabowej 1 : 75000 lub 1 : 10000¹⁾ w mieście do planu miasta. Rozpoznawanie na tej mapie znanych dróg, ścieżek, domów, rzeczki, lasu, ewentualnie ulic, dzielnic, placów, ogrodów etc. (bardzo interesuje). Ciągła skala (1 cm. odpowiada np. 10 km., 1 km. i t. p.). Mapa fizyczna Polski — Romera. Uczniowie winni posiadać na własność małe mapki Romera hipsometryczne 1 : 5.000.000 (koniecznie). Odtąd na każdej lekcji po kilka minut dziennie ćwiczenia na mapie — mierzenie odległości (skala). Na tle tych ćwiczeń należy ubocznie oswoić uczniów z terenem Polski. Pokaz przezroczy (obrazów) zawsze jednocześnie z pokazem mapy, nigdy retrospektywnie po kilku lekcjach.

III. Ukształtowanie pionowe.

Równina. Różne typy równin. (Wycieczka podmiejska). Zaznajomienie się z elementarnymi pojęciami geograficznymi, odnoszącymi się do ukształtowania pionowego, na tle opisu wycieczki w góry (przezrocza — Karpaty, Tatry). Góry, części góry, łańcuch górski, doliny, przełęcze i t. d. Wysokość względna i bezwzględna. Nizina i wyżyna. Klimat górski. Rośliny i zwierzęta naszych gór. Wody w górach, jeziora, potoki, siklawy.

Rumowisko. Pękanie skał. Wpływ czynników atmo-

¹⁾ Nabyć można w Księgarni Wojskowej — Warszawa, Nowy-Świat 69.

sferycznych. Zagajenie kwestji wędrówki wody w przyrodzie.

Na wszystkich lekcjach ćwiczenia na mapie. Z tej okazji zapoznanie się z nizinami i wyżynami Polski.

IV. Ukształtowanie poziome i wody.

Na tle opisu Wisły zaznajomienie z odnośniami pojęciami geograficznymi. (Źródła. Kierunek biegu rzeki, brzeg prawy i lewy. Rzeka główna i dopływy. Bieg górny i dolny. Systemat rzeki, Dorzecze. Dział wodny. Ujście i t. d.).

Nawiązanie do lekcji przyrody: wędrówka wody w przyrodzie, opady, tworzenie się żwiru, piasku, mułu. Skąły osadowe. Zlewiska i główne rzeki Polski (jako ćwiczenia na mapie).

V. Morze. (Opis Bałtyku).

Brzeg morski. Ujście Wisły. Delta. Działanie fal. Skąły osadowe. Linja brzegowa. Znaczenie gospodarcze morza. Życie w morzu.

VI. Lądy i oceany.

Pojęcie lądu i oceanu (kres podróży w każdym kierunku — morze). Oceany i części świata. Wyprawy Kolumba. Kulistość ziemi.

VII. Kula ziemiska.

Wymiary. Globus. Planigloby. Lądy i oceany — zestawienie powierzchni. Ćwiczenia na mapie.

VIII. Ruchy ziemi.

1) Ruch obrotowy. Doba. Oś ziemiska, bieguny.

Pokaz. Na stole świeca, w ręku nauczyciela globus zawieszony na sznurku, figurki z plasteliny (człowieczki). (Nie tellurium). Dla którego z „człowieczków“ noc, dzień, południe, wschód słońca — a teraz (po wykonaniu części obrotu); zwrócić uwagę na długość cienia.

2) Ruch postępowy. Rok, pory roku.

Pokaz, jak poprzednio. Globus na podstawie. Ławki usunąć — słuchacze umieszczeni pod ścianami, stół ze świecą na środku sali. (Obie lekcje metodycznie trudne, ale bardzo wdzięczne i ciekawe).

3) Powtórzenie pokazu — omówienie warunków ogrzewania i oświetlenia ziemi. Pasy klimatyczne. Długość dnia i nocy. Pory roku w różnych strefach.

4) Wyprawy polarne. — Grenlandja. — W Afryce — nad Kongo i Sahara.

(Lecje te poprowadzone opisowo i barwnie są „sprawdzianem“ poprzednich lekcji o warunkach ogrzewania i oświetlenia ziemi).

IX. O niebie.

Kopernik. Układ słoneczny. Planety. Księżyc. Gwiazdy. Wykładowo i barwnie (obrazy).

X. Budowa ziemi.

Pojęcie atmosfery, hydrosfery, litosfery i barysfery.

XI. Siatka geograficzna. Długość i szerokość geograficzna. Ćwiczenia.

ROK II

3 godziny tygodniowo.

Semestr I.

Geografja części
świata pozaeuro-
pejskich.

Zakres 7-mio klasowej szkoły powszechnej; główny nacisk położony na pogłębianie wiadomości z geografji fizycznej (nowe pojęcia i zjawiska; typowe krajobrazy, ich zależność od warunków klimatycznych) i zapoznanie z przyrodą, a w związku z tem z zajęciami ludności. Opracowanie jedynie niektórych charakterystycznych, wybranych tematów zarówno z geografji fizycznej jak i politycznej poszczególnych części świata. Np. dla Ameryki: Park Narodowy, wielkie miasta, wielki przemysł (np. spożywczy)

rolnictwo, nasze wychodźstwo i t. d.; dla Azji — Japonja i Japończycy, największe góry świata, produkcja ryżu, herbaty, Indje i t. d.

Stałe prowadzenie ćwiczeń na mapie. Przezrocza, tablice. Wycieczki do zbiorów etnograficznych Muzeum Przemysłu i Rolnictwa.

- I. Antarktyda.
- II. Australja.
- III. Afryka.
- IV. Ameryka.
- V. Azja.

Geografja Polski VI. Geografja fizyczna Europy. Położenie względne i bezwzględne. Obszar — porównawczo. Morza i oceany. Linja brzegowa. Wyspy i półwyspy. Ukształtowanie pionowe. Sieć wodna. Klimat (tu po raz pierwszy głębsze, syntetyczne ujęcie klimatu).

Rośliny i zwierzęta. Człowiek — grupy etniczno-języczne.

VII. Polska — wiadomości ogólne.

Położenie w Europie. Granice i obszar. Ukształtowanie pionowe. Rozkład wód.

Semestr II.

I. Krainy Polski.

Żywy i barwny opis. Cechy fizjograficzne, ludność, cechy folklorystyczne — odpowiednio dobrane cytaty z literatury pięknej:

1. Karpaty i Podkarpacie.

Beskidy, Skalki, Tatry, Podgórze, Nizina podkarpacka.

2. Sudety i zatoka Śląska, jako granica Niziny Polskiej.

3. Pas Wyżyn Południowych.

Wyżyna Śląska, Wyżyna Małopolska (Grzbiet Krakowsko-Częstochowski, Wyżyna Kielecko-Sandomierska, Wyżyna Nidy), Płyta Czarnomorska (Wyżyna Lubelska, Roztocze, Podole, Wołyń, Ukraina).

4. Pas Wielkich Dolin.

Polesie, Podlasie, Mazowsze, Kraina Kujawsko-Wielkopolska.

5. Pojezierze.

Pomorze, Dolina Wisły, Poj. Pruskie, Mazurskie, Poj. Litewskie.

6. Zebranie cech ogólnych.

II. Granice i podział administracyjny Polski.

Omówienie ogólne granic i położenia Polski. Omówienie b. zaborów i krain historycznych. Podział administracyjny Polski (województwa). Ćwiczenia na mapie.

IV. Geografja polityczna Europy.

Przegląd państw europejskich — warunki pracy, wytwórczość, kultura, stosunki społeczne. Bliższe uwzględnienie naszych sąsiadów i sojuszników.

Uwaga. Punkt IV kursu można ewentualnie przenieść na początek Roku III.

ROK III

NAUKA OBYWATELSKA

3 godziny tygodniowo.

Wychowanie obywatelskie jest jednym z najważniejszych podstawowych zagadnień oświaty pozaszkolnej. Nauka obywatelska występuje jako jeden z potężnych środków, prowadzących do tego ważnego celu. Prowadzenie tego przedmiotu wymaga od nauczyciela bardzo gruntownego przygotowania, rozległych wiadomości i zainteresowań w dziedzinie

społeczno-politycznej i wielkiego wyrobienia pedagogicznego. Niezależnie od właściwego tematu lekcji uczniowie niewątpliwie zgłoszą się z całym szeregiem pytań i kwestyj. Największą trudnością będzie tu utrzymanie się w ramach rzetelnej informacji, co wymaga od nauczyciela dużego wyczucia, taktu i specjalnych cech psychicznych bezinteresownego politycznie oświatowca-wychowawcy.

W pierwszej części kursu uwzględniono zagadnienia geograficzno-gospodarcze, w drugiej zagadnienia, dotyczące państwa i społeczeństwa, w trzeciej zagadnienia, kultury duchowej. Zagadnienia gospodarcze wysunięto na plan pierwszy, gdyż budzą one zawsze niezawodne i bardzo żywe zainteresowanie dorosłych, nadto ta dziedzina zjawisk czyni zadość życiowym, praktycznym zainteresowaniom uczniów. Przedstawienie całokształtu organizmu gospodarczego kraju ugruntowuje pojęcie potrzeby i konieczności istnienia wspólnej dla całego kraju sprawnej organizacji, przez co stanowi naturalne przejście do zagadnienia państwa. W obu częściach kursu, zwłaszcza na prowincji, należy kłaść wielki nacisk i brać za punkt wyjścia stosunki miejscowe.

Semestr 1.

I. Dział geograficzno-gospodarczy (kultura materialna). Dział geograficzno-gospodarczy poza dostarczeniem uczniowi ważnych niezmierzonych wiadomości nabiera pierwszorzędного znaczenia ze względu na swe wychowawcze i kształcące umysł znaczenie.

W sposób potężny, silny i przekonywujący staje tu przed uczniem zagadnienie wpływu przyrody na człowieka i człowieka na przyrodę. W sposób oczywisty staje przed uczniem prawda, że wszelka wartość materialna stanie się nią wówczas dopiero, gdy włożony w nią będzie pewien zasób pracy ludzkiej. To też przy głębszym i umiejętnym prowadzeniu przedmiotu uczeń potrafi spojrzeć na bogactwa naturalne Polski nie tylko jako na stan posiadania (stosunek bierny), lecz przede wszystkim jako na warsztat pracy pokoleń

dawnych i pokolenia obecnego (stosunek czynny — budzący chęć do należytego wyzyskania tego warsztatu pracy).

Lekcje geograficzno-gospodarcze w ręku świadomego nauczyciela muszą stać się potężnym, niezbitym środkiem agitacyjnym na rzecz oświaty i kultury. Nasza porównawczo niska produkcja i wydajność gospodarcza przy porównawczo wielkich bogactwach naturalnych aż nazbyt dobitnie wskazuje na główną przyczynę zła: niski poziom kultury i oświaty. Wreszcie geografia gospodarcza wskazuje na ścisłą więź, łączącą naukę i pracę, podkreśla istotę „wspólnej sprawy“, wspólnych wysiłków uczonego w pracowni naukowej, robotnika w fabryce i pracownika rolnego (wynalazki i rezultaty badań naukowych — ich zastosowanie w produkcji rolnej i górniczej oraz w przemyśle). O tych głębszych czynnikach natury wychowawczej nauczyciel nie powinien przy prowadzeniu kursu zapominać ani na chwilę.

Przy omawianiu poszczególnych rozdziałów działu gospodarczego nauczyciel winien dbać o czynne ustosunkowanie ucznia do poszczególnych zagadnień przez wydzielanie i podkreślenie naszych najpilniejszych zadań i potrzeb w różnych dziedzinach produkcji i wymiany. Najpierw należy zwrócić uwagę na miejscową produkcję. Następnie stan poszczególnych produkcji powinien być zawsze podawany porównawczo — gospodarcze nasze wartości, produkcja i bogactwa Polski winny występować zawsze na tle produkcji i bogactw światowych, na tle innych państw.

Prowadzenie lekcji geograficzno-gospodarczych nasyca szereg znacznych trudności metodycznych. Na pierwszym miejscu należy postawić kwestję operowania datami statystycznymi.

Najgłówniejszą wskazówką będzie, by w miarę możliwości operować liczbami względnymi, ujętymi porównawczo, natomiast redukować do minimum wielkie liczby absolutne (taka część produkcji światowej przypada na Polskę, produkujemy tyle razy więcej lub mniej od innych krajów,

zajmujemy to lub inne miejsce w produkcji światowej, tyle produkujemy na jednostkę powierzchni, na mieszkańca etc., zależnie od omawianej produkcji). Liczby absolutne, które weźmiemy jako punkt wyjścia do porównań i zestawień, podać trzeba, jednak podane w formie bez interpretacji nie mają żadnej wartości — ani uczeń, ani nauczyciel zresztą nie ogarnia wyobraźnią wielkich, wielomilionowych liczb i trzeba je przerachować na liczby mniejsze odniesione do jednostek i wielkości znanych.

Np. produkcja węgla w Polsce — należy przerachować produkcję roczną na dzienną w wagonach (węglarkach), lub pociągach.

Około 28 milj. mieszkańców Polski przerachować na długość pochodu (20 osób w rzędzie, odległość między rzędami 1 m.). Wynik — 1400 klm. — Wskazać to na mapie Polski. Ile czasu pochód taki przechodziłby przez daną miejscowość? (Przy szybkości 4 km. na godz.).

Graficzne przedstawienie zestawianych wartości jest niezmiernie pożyteczne. Błędem często spotykanym w istniejących nielicznych tablicach statystycznych jest przedstawienie różnych wielkości w postaci powierzchni lub brył. Zmysły nasze wyrobione są jedynie w zestawieniu rozciągłości jednowymiarowych — liniowych. Zestawienie odinków różnych długości jest najmniej zawodne, oczywiście na jedno wyniesie zestawienie powierzchni (prostokątów) lub brył (prostopadłościanów) o jednakowych podstawach, gdyż i w tym wypadku porównujemy jedynie wysokości. Jeśli zadamy sobie trud sporządzenia wraz z uczniami jednej krzywej lub jednej tablicy — przez co dokładnie zrozumieją jej pochodzenie, wówczas odnajdywanie i interpretacja innych krzywych, innych tablic nie nastręczy trudności, a ogromnie wykształci umysł. Duże zainteresowanie w tym kierunku zdradzają głównie mężczyźni.

Należy starannie unikać nadmiaru liczb i dat statystycznych, a dbać o daty aktualne.

Przy prowadzeniu tego działu budzą się wśród uczniów zainteresowania z dziedziny techniki, technologii

i chemji, o które nauczyciel często potrafa lecz z braku czasu w niedostatecznym stopniu. Odczyty niedzielne z tej dziedziny byłyby bardzo pożądane.

O wiele większą jeszcze i ważniejszą rolę mają tu do odegrania wycieczki do okolicznych fabryk, hurtowni, spółdzielni, zbiorów etnograficznych, przemysłu ludowego, na wystawy doraźne etc. etc.¹⁾.

I. Ziemia i ludność.

Położenie, granice i obszar Polski. Krajobraz. Nawodnienie. Liczba mieszkańców — porównawczo. Przyrost ludności. Gęstość zaludnienia. Miasta i wieś.

Lekcje te będą nawiązaniem do kursu I i II Roku. W związku z temi lekcjami należy omówić kwestję statystyki i powstawania dat statystycznych. Sporządzić materiały statystyczny, dotyczący zespołu uczniów danej klasy (danej wsi) — jako ćwiczenie. Na tej drodze nawiązać do stosunków miejscowych.

Stosunki narodowościowe i wyznaniowe. W związku z tematem poruszyć kwestję uświadczenia narodowego, walk wyzwoleniczych, plebiscytów. Tu już po raz pierwszy zatrzymać się na pojęciu państwa (Polacy zamieszkujący poza granicami Państwa, nasze mniejszości narodowe).

Zatrudnienia ludności.

II. Produkcja rolnicza.

Użytki i nieużytki. Gleba, skład i gatunki. Gleby w Polsce. Podział ziemi użytkowej. Wydajność gleby. Własność ziemiska i reforma rolna. Płody rolne. Plony i konsumpcja — porównawczo. Lasy. Zadania i potrzeby rolnictwa.

¹⁾ Wykaz odczytów i wycieczek związanych z nauką obywatelską znajduje czytelnik w książce M. Godeckiego: Odczyty popularne dla dorosłych. Wyd. Centr. Biura K. d. D. W-wa 1923.

III. Hodowla.

Warunki rozwoju. Hodowla, rolnictwo. Przegląd różnych gałęzi hodowli. Zadania i potrzeby hodowli.

IV. Produkcja górnicza.

Ogólny przegląd bogactw kopalnianych. Stan górnictwa (czynniki rozwoju). Węgiel i nafta. Zestawienia.

V. Przemysł.

Warunki rozwoju. Ogólny charakter przemysłu. Przemysł spożywczy, tkacki, przeróbka metali, drzewny i inne. Ogniska przemysłu. Zadania i potrzeby naszego przemysłu.

VI. Handel.

Środki komunikacyjne w Polsce. Handel wewnętrzny i zewnętrzny. Przywóz i wywóz. Warszawa i inne najgłówniejsze ośrodki handlowe. Kredyt, banki, spółdzielczość. Ogólna charakterystyka i zadania handlu polskiego.

Semestr II.

II. Państwo i społeczeństwo. Pomimo iż program bierze za punkt wyjścia konstytucję 17-go marca, należy w toku lekcji, zwłaszcza na prowincji, uwzględnić obszernie znane lub dostępne dla słuchaczy organizacje społeczne, samorządowe i państwowe lokalne (gmina, powiat, odnośne samorządy etc.).

I. Naród i Państwo. Ustroj — historycznie. Walka o prawa obywatelskie. Konstytucja.

II. Konstytucja 17 marca. Ogólny charakter opisowo. Podział władz.

III. Władza Ustawodawcza. Prawo wyborcze. Sejm. Senat. Prace, obrady i życie parlamentarne.

IV. Władza wykonawcza. Prezydent Rzeczypospolitej. Rząd. Gabinet Ministrów. Przegląd ministerstw.

V. Władza sądowa. Prawa i ustawy. Niezawisłość sądów.

VI. Prawa i obowiązki obywatelskie.

VII. Skarb. Podatki. Gospodarka skarbową. Waluta.

VIII. Praca i opieka społeczna. Ustawodawstwo. Instytucje.

IX. Zdrowie Publiczne.

X. Wojsko.

XI. Podział administracyjny Państwa. Władze różnych instytucji. — Policja.

XII. Samorząd.

WIII. Społeczeństwo. Opinia publiczna. Partje polityczne i klasy społeczne — znaczenie. Partyjność i partyjnictwo. Walka polityczna i klasowa.

XIV. Organizacje społeczne. Różne typy i cele organizacji społecznych. Przegląd ogólny (porównawczo).

XV. Związki zawodowe. Związki zawodowe robotnicze i inteligenckie. Związki zawodowe a walka klasowa. Strajk.

XVI. Spółdzielczość.

XVII. Zagadnienia, prace i organizacje międzynarodowe i międzypaństwowe.

Polska na tle kultury i życia świata cywilizowanego. Dziedzina społeczno-polityczna.

Traktaty, konferencje międzypaństwowe. Liga Narodów. Poczta, telegraf, koleje.

Zorganizowanie międzynarodowe kapitału i proletariatu. Dziedzina kultury duchowej.

Religia, nauka, sztuka.

III. Kultura I. Religja. Religja — znaczenie duchowa. w ujęciu historycznym. Organizacje religijne. Tolerancja religijna.

II. Nauka. Nauka w Polsce na tle zachodnio-europejskim. Prelekcja o wybitnym uczonym w Polsce. Wybieżka do pracowni naukowej.

- III. Szkolnictwo i oświata pozaszkolna.
- IV. Biblioteki i czytelnie.
- V. Wydawnictwa i prasa.
- VI. Architektura.
- VII. Malarstwo i rzeźba.
- VIII. Literatura piękna. Wieczór literacki.
- IX. Muzyka i śpiew.
- X. Teatr.
- XI. Zwyczaj, obyczaj, zabawa.

Omal wszystkie punkty programu działu III — Kultura duchowa — należy traktować jako wstęp do wycieczki, odczytu, obchodu lub wieczoru artystycznego.¹⁾ Rola nauczyciela nauki obywatelskiej sprowadzi się tu głównie do roli inicjatora, współorganizatora; nadto obowiązkiem jego będzie poczynania w tej dziedzinie zsyntetyzować i postawić na właściwym poziomie znaczenie dorobku kultury duchowej narodu.

HISTORIA

Opracowała M. Wehrowa.

R O K II. SEMESTR II.

2 godziny tygodniowo.

W s t ę p: Znaczenie historii. Stosunek historii powszechnej do historii Polski. Znaczenie pomocnicze geografii — mapy. Wpływ warunków przyrodniczo-geograficznych. Obecne pojmowanie dziejów jako rozwoju kultury i urządzeń społecznych. Znaczenie chronologii. Pojęcie wieku.

¹⁾ Odczyt o Koperniku lub Curie-Skłodowskiej, zwiedzenie pracowni fizycznej lub chemicznej Politechniki Warszawskiej, zwiedzenie wzorowej szkoły np. im. Szlenkierów, wycieczka do Biblioteki Publicznej, do redakcji i drukarni dziennika, wycieczka na Stare Miasto, na Wystawę Sztuk Pięknych, do teatru, na koncert, zorganizowanie wieczoru literackiego. — Oczywiście, że przedsięwzięcia te należy rozłożyć na cały okres roku szkolnego, częściowo skondensować pod koniec roku.

Czasy przedhistoryczne. Życie ludzi pierwotnych. Jaskiniowcy — narzędzia — mieszkania. Okresy: kamienny, brązowy i żelazny. Przejście od koczownictwa do życia osiadłego. Rolnictwo.

Starożytny Wschód. Egipt. Znaczenie Nilu. Kasty. Zabytki. Pismo.

Babilon. Asyria. Judea. Fenicja.

Indje — literatura starożytna i współczesna. Dlaczego historia powszechna nie zajmuje się Chinami?

Grecja. Przyroda. Mitologia. Czasy bajeczne. Homer. Urządzenia społeczne Aten i Sparty.

Wojny Perskie. Aleksander Wielki. Kultura grecka.

Rzym. Podboje Latynów. Wojny punickie. Formy rządu: monarchja, republika, cesarstwo.

Kultura. Zepsucie obyczajów. Niewolnictwo. Prześladowanie chrześcijan.

Germanowie. Ich religia i obyczaje.

Wędrowki narodów. Upadek Rzymu — początkiem średniowiecza.

Cesarstwo Wschodnie — jego znaczenie — stopniowy rozdział kościołów.

Arabowie. Mahomet — wojny święte. Zajęcie Hiszpanji (wiersz „Alpuhara“).

Karol Wielki cesarzem i organizatorem państwa. Stosunek do Słowian.

Wytworzenie się nowych państw.

Słowiańszczyzna. Cyryl i Metody. Chrzest w obrządku słowiańskim. Znaczenie przekładu Pisma Świętego dla literatury i językoznawstwa. Wpływ stosunków Słowian z Niemcami na przyjęcie chrztu przez Polskę.

M i e s z k o I. Polityczne i kulturalne znaczenie chrztu.

Bolesław I. Urządzenia społeczne — powstawanie stanów. Niezawisłość i potęga państwa polskiego.

Bezkrólewie. Kazimierz Odnowiciel. Walki papieży z cesarzami. Bolesław Śmiały. Pierwszy spisek przeciw nieograniczonej władzy. Bolesław Krzywousty. Zajęcie Pomorza. Wojna z Niemcami. Gallus. Charakterystyka okresu prawa książęcego. Podział na dzielnice. Feudalizm. Życie społeczne w Europie zachodniej i w Polsce. Znaczenie klasztorów i duchowieństwa.

Wojny Krzyżowe ich znaczenie i następstwa. Ucieczka Żydów do Polski. Nowe zakony. Krzyżacy. Sprowadzenie ich do Polski.

Wielka Karta Swobód i parlamentaryzm w Anglii.

Polska Dzielnicowa. Tatarzy. Zalew Rusi. Kolonizacja — tworzenie się miast. Samorząd — cechy.

Władysław Łokietek — zjednoczenie Polski. Stosunek Krzyżaków do Polski, Prus i Litwy. Pierwsze zbliżenie Litwy z Polską. Gedymin i jego podboje na Rusi.

Kazimierz Wielki. Utrata Pomorza i Śląska. Ruś Czerwona. Znaczenie pokoju. Rozwój kultury. Statut Wiślicki. Akademia krakowska.

Ludwik Węgierski.

Znaczenie przywileju Koszyckiego. Przyczyny chrztu Litwy. Połączenie Litwy z Polską. Jadwiga.

Władysław Jagiełło. Grunwald. Horodło. Przywileje nietykalności własności i nietykalności osobistej.

Husytyzm w Czechach. Turcy w Europie. Władysław Warneńczyk.

Kazimierz Jagiellończyk. Odzyskanie Pomorza. Statuty Nieszawskie. Sejmiki. Tworzenie się sejmu. Potęga Jagiellonów. Akademia — Długosz. Ostroóg. Odbudowanie Moskwy — niebezpieczeństwem dla Polski.

Przywileje szlachty za Jana Olbrachta. Statuty Piotrkowskie niekorzystne dla mieszczan i chłopów. Poddanie. „Nihil novi” za Aleksandra Jagiellończyka. Sejm.

ROK III.

3 godziny tygodniowo.

Semestr I.

Wynalazki i odkrycia. Włochy w XIV i XV w. Humanizm. Odrodzenie. Upadek Konstantynopola. Przełom średniowiecza. Czasy nowożytne.

Reformacja. Luter i Kalwin. Wojny religijne. Sejm w Augsburgu. Szerzenie się protestantyzmu w Europie i w Polsce.

Zygmunt I. Hołd pruski. Wojny z Moskwą. Próby reform. Wcielenie Mazowsza. Stosunek szlachty do monarchii.

Zygmunt August. Wojny o Inflanty. Złoty wiek. Unja lubelska. Koniec Jagiellonów. Pierwsze bezkrólewie.

Polska i Europa. Noc św. Bartłomieja. Konfederacja Warszawska.

Stefan Batory. Organizacja wewnętrzna państwa. Trybunały. Wojny z Moskwą. Iwan Groźny. Różnice społeczne między Moskwą a Polską.

Zygmunt III. Unja Brzeska. Rokosz Zebrzydowski. Wojny ze Szwecją, Moskwą i Turcją. Fanatyzm religijny. Kozacy.

Wojna 30-letnia. Następstwa jej dla Niemiec. Potęga Francji. Ludwik XIV. Rewolucja w Anglii. Parlamentaryzm.

Władysław IV i Jan Kazimierz. Wojny kozackie. Poddanie się kozaczyzny Moskwie. Ugoda hadziacka. Pokój w Andruszowie.

Najazd szwedzki. Pokój w Oliwie. Niezależność Prus. traktat Welawski. Rokosz Lubomirskiego. Liberum veto. Abdykacja Jana Kazimierza.

Absolutyzm Rosji i Francji — oligarchja w Polsce. Wojny z Turcją. Wiśniowiecki. Buczac. Jan Sobieski — Wiedeń.

Czasy Saskie. August II. Piotr Wielki.

Karol XII. Stanisław Leszczyński. Prusy królestwem. Aljans trzech czarnych orłów. August III. Początek militarystyki pruskiej. Wojna 7-mio letnia. Śląsk. Jezuici. Pijarzy. Konarski. Początki literatury politycznej. Stronnictwa: postępowe i konserwatywne. Katarzyna II.

Stanisław August. Konfederacja barska. Pierwszy rozbiór. Sejm rozbiorowy. Komisja Edukacyjna. Prace nad podniesieniem ekonomicznym kraju.

Wojna Ameryki Północnej o niepodległość. Kościuszkowski w Ameryce.

Francja przed rewolucją. Rewolucja. Hasła, stronnictwa, zmiany rządu, ustawy. Wpływ na Polskę.

Sejm czteroletni. Kołłątaj. Staszic. Konstytucja 3 maja.

Targowica. Ks. Józef. Drugi rozbiór. Powstanie Kościuszkowskie. Trzeci rozbiór.

Semestr II.

Wojny Francji z koalicją. Napoleon. Legjony — San Domingo. Pogrom Prus. — Powstanie w Wielkopolsce. — Utworzenie Ks. Warszawskiego. Konstytucja.

Ks. Józef. — Walki w Hiszpanji. — Raszyn. Powiększenie Ks. Warszawskiego. Wyprawa na Moskwę 1812 (Wyjątki z „Pana Tadeusza”) Lipsk, upadek Napoleona.

Kongres Wiedeński. Znaczenie dla Europy. Waterloo. Napoleon na wyspie Św. Heleny.

Rok 1815. Utworzenie Królestwa Kongresowego. Aleksander I. Konstytucja. Praca pokojowa.

Uniwersytet Wileński. Życie młodzieży. (Przeczytać „Ode do młodości”). Romantyzm. Prześladowania Nowosilcowa (wyjątki z „Dziadów”).

Wrzenie rewolucyjne pierwszej połowy XIX w. Związki tajne. Wolnomularstwo. Towarzystwo patriotyczne. Łukasieński.

— Odrodzenie Serbji i Grecji. — Belgja. Rewolucja

lipcowa we Francji — pobudką do powstania 1830 r. Gwałcenie Konstytucji. Konstanty — Mikołaj I.

Spisek podchorążych. 29 listopada. Lelewel — Czartoryski — Chłopicki. Organizowanie rządu. Dyktatura Chłopickiego. Detronizacja Mikołaja. Grochów. Skrzynecki. Ostrołęka. Walki w rządzie — rozruchy ludowe. Obrona Woli. — Upadek powstania.

Emigracja. Hotel Lambert. Towarzystwo demokratyczne. Emisarjusze. Konarski.

Ucisk za Mikołaja. Zniesienie Unji na Rusi i Litwie. Rzut oka na zabory: austriacki i pruski.

Rok 1846. — Rzeź Galicyjska.

Wiosna ludów. — Rewolucja lutowa w Paryżu i marcowa w Berlinie.

Rok 1848 w Poznańskim. Mierosławski.

Ruch rewolucyjny w Austrii. Rok 1848 w Galicji. Pierwsze ruchy we Włoszech (Mickiewicz).

Zjednoczenie Włoch. Wiktor Emanuel. Cavour. Garibaldi. 1870 r. Rzym — stolicą.

Aleksander II. Wojna Krymska (Legjon Mickiewicza).

Dążenie do reformy rolnej. Towarzystwo rolnicze. Zamajski i Wielopolski. Manifestacje. Rządy Wielopolskiego. Szkoła Główna. — Czerwoni i Biali. Teror. Branka. Manifest powstańczy i wybuch powstania.

Przebieg powstania 1863 r. Partyzantka. Mierosławski. Langiewicz. Traugutt. Ks. Brzóska. Stosunek do chłopów. Ukaz marcowy. Komisarze włościańscy — serwituty. Kontrybucje. Sybir.

Rusyfikacja. Cenzura. Sądownictwo. Szkolnictwo. Unja na Podlasiu. — Praca organiczna. Pozytywizm w literaturze.

Wzrost Prus. Wojna z Austrią. Konstytucja austriacka. Franciszek Józef. — Cesarstwo we Francji.

Rok 1870. Wojna z Prusami. Republika we Francji. Cesarstwo niemieckie. Polityka Bismarka.

Rugi. Kolonizacja. Hakata. Prześladowanie mowy polskiej. Września. Znaczenie parlamentu dla Polaków. Praca społeczeństwa polskiego. Śląsk.

Życie konstytucyjne w zaborze austriackim. Macierz Cieszyńska. Tworzenie się stronnictw. Emigracja do Ameryki.

Rozwój kapitalizmu w Europie. Wynalazki. Wielki przemysł (para i elektryczność).

Ruch robotniczy. Spółdzielczość. Prądy socjalistyczne w Niemczech.

Pokój zbrojny — militarizm.

Polska pozbawiona udziału w ogólnym postępie. Tajne życie narodowe w zaborze rosyjskim. Mikołaj II — ugodowcy. Manifestacje 1891—1894. Ludowcy. Tajne nauczanie. Oświatowcy — założenie stronnictwa N. D. Jednocześnie tworzenie się P. P. S.

Wojna rosyjsko-japońska. Rewolucja w Rosji 1905 r. W Królestwie: strajk szkolny. — Konstytucja. Duma. — Szkolnictwo prywatne. Polska Macierz Szkolna — Uniwersytety ludowe dla dorosłych.

Tolerancją religijną. Reakcja. — Chełmszczyzna.

Tworzenie kadrów strzeleckich w Galicji 1910. Józef Piłsudski.

Przyczyny wojny światowej. Udział i znaczenie Polski. Legiony. Wyjście Moskali. Okupacja niemiecka. Akt 5 listopada. Rada Regencyjna. — Rewolucja w Rosji. Przewaga Niemców. Pokój w Brześciu. Józef Haller.

Rok 1918. Rewolucja w Niemczech i Austrii. — Niepodległość Polski. Sejm ustawodawczy. Traktat Wersalski 1919. Inwazja bolszewicka 1920. Pokój w Rydze. Konstytucja 1921. — Plebiscyty.

Uwaga: W wypadku kiedy ze względu na poziom zespołu Roku III należy dużo czasu poświęcić na repetycje, można kurs zakończyć na III rozbiórce.

Szkoła dla Młodocianych

PROGRAMY

RELIGJA.

ROK WSTĘPNY, I, II i III

po 1 godzinie tygodniowo.

Kurs prowadzony jest według programu 7-mio klasowej szkoły powszechnej. W dostosowaniu do wymiaru czasu, wiadomości i poziomu zespołów.

JĘZYK POLSKI.

Opracowano zbiorowo według projektu M. Budzyńskiej.

ROK WSTĘPNY

4 godziny tygodniowo.

Warunki przyjęcia: kandydat winien czytać wyraźnie, poprawnie i płynnie, z uwzględnieniem znaków pisarskich, zdawać sobie sprawę z treści czytanki, oraz pisać czysto, wyraźnie i dość szybko.

Czytanie.

Czytanie płynne z uwzględnieniem przestankowania, krótszych i dłuższych po-

wiastek, opowiadań historycznych, baśni, legend, bajek, gawęd, opisów przyrody, nowelek.

Objaśnienia rzeczowe, językowe, omawianie treści. Uczenie się napamięć urywków poezji. Zwracanie uwagi na język i formę utworu, porównywanie utworów pod tym względem.

Ćwiczenia językowe. Ustne i piśmienne: wyrazy o znaczeniu przeciwnym i bliskoznaczne (synonimy), wyrazy pochodne. Układanie zdań nierozwiniętych i rozwiniętych.

Ćwiczenia gramatyczne. i wynikające z nich pojęcia gramatyczne: nazywanie przedmiotów, określanie ich właściwości oraz czynności i stanów. Zdanie i jego formy twierdząca, przecząca, pytająca i rozkazująca. Podział zdania na 2 części zasadnicze: podmiot i orzeczenie. Wyrazy samodzielne i niesamodzielne. Części mowy odmienne i nieodmienne. Rzeczownik, przymiotnik i czasownik — praktyczne zaznajomienie z deklinacją i konjugacją.

Zgłoska, dźwięk, litera. Narządy mowy. Podział — dźwięków na spółgłoski i samogłoski, spółgłosek na dźwięczne i bezdźwięczne.

Ćwiczenia ortograficzne. Spółgłoski dźwięczne i bezdźwięczne; *rz — ż, ó, h, ch*. Duże litery. Główne zasady przestankowania. Przepisywanie jako ćwiczenie ortograficzne, wypisywanie trudniejszych wyrazów, spotykanych w czytankach i zastosowywanie ich w zdaniach. Pisanie urywków z pamięci. Dyktando z objaśnieniem i dyktando sprawdzające.

Ćwiczenia stylistyczne. Układanie i zapisywanie pytań, jako przygotowywanie do budowy planów. Łatwe opowiadanie i opisy w formie odpowiedzi na pytania, listy z doniesieniem, podziękowaniem, prośbą, poleceniem, zapytaniem, opisy obrazków, opowiadania o zdarzeniach z życia uczniów, kończenie rozpoczętej powiastki.

ROK I

3 godziny tygodniowo.

Czytanie. Jak Rok Wstępny; czytanie estetyczne z podziałem na role. Objaśnienia rzeczowe, językowe, omawianie treści, dyskusje o podłożu ideowym. Uczenie się napamięć urywków poezji oraz prozy. Opowiadanie i streszczanie jako ćwiczenie w mówieniu. Układanie planu przeczytanych ustępów ze zwracaniem uwagi na budowę utworu.

Wypracowania. Opisy i opowiadania na podstawie planu, opisy samodzielne. Opowiadanie o wydarzeniach i zapisywanie spostrzeżeń z życia domowego i szkolnego. Listy handlowe, oferty. Sprawozdania z lekcji lub wycieczek. Sąd o osobach i wypadkach.

Ćwiczenia gramatyczne ustne i piśmienne. Budowa wyrazu. Części słowotwórcze: pień, przedrostek i przyrostek. Wyrazy rozwinięte i nierozwinięte, wyrazy złożone. Temat i końcówka. Deklinacja, konjugacja i stopniowanie przymiotników. Zmiany tematów — zjawiska fonetyczne i formalne. Porównanie nieodmiennych części mowy i określanie ich w zdaniu. Trudniejsze formy gramatyczne: dopełniacz i biernik rzeczowników rodzaju męskiego; narzędnik i miejscownik przymiotników, mianownik przymiotników w liczbie mnogiej. Kończówki formy osobowej i rzeczowej w liczbie mnogiej czasu przeszłego. Układanie zdań pojedynczych i złożonych — skracanie i rozwijanie ich. Rozbiór zdania pojedynczego rozwiniętego: podmiot i orzeczenie zasadnicze, przedmiot, przydawka i okolicznik.

Ćwiczenia ortograficzne. *Nie* łącznie i rozłącznie. Pisownia przyimków i przysłówków. Przedrostki, przyrostki i końcówki deklinacyjne i konjugacyjne. Wyrazy *z a, on, om, e, en, em*. Przepisywanie i dyktando jak na Roku Wstępnym.

Utwory do czytania w klasie:

1. J. Kochanowski — Czego chcesz od nas Panie...
2. J. Krasicki — Bajki do wyboru: p. Ptaszki w klatce, Woda i wino, Jagnię i wilcy, Przyjaciele, Ojciec łakomy i syn rozrzutny.
3. Fr. Karpiński — Pieśń dziada Sokalskiego w kordonie cesarskim; uwzględnić pieśni religijne: Kiedy ranne..., Bóg się rodzi..., Wszystkie nasze...
4. A. Mickiewicz — Ballady i bajki do wyboru: Święteż, Powrót taty, Lilje; Pies i wilk, Rabin i pchła.
5. H. Sienkiewicz — Nowele do wyboru: Janko Muzykant, Bartek zwycięzca, Stary sługa, Latarnik.
6. B. Prus — Do wyboru: Katarynka, Placówka, Antek, Kamizelka, Grzechy dzieciństwa.
7. M. Konopnicka — Obrazki: Sobotni wieczór, Jaś nie doczekał, W piwnicznej izbie.
8. E. Orzeszkowa — Nowele np. A. B. C.
9. A. Dygasiński — Co się dzieje w gniazdach.
10. W. Sieroszewski — Latorośle.

Utwory, zalecane do czytania w domu:

1. H. Sienkiewicz — W pustyni i w puszczy.
2. E. Orzeszkowa — Nad Niemnem.

ROK II

3 godziny tygodniowo.

Czytanie. Czytanie i wyjaśnianie utworów większych: nowelek, powieści poetyckich, sielanek, ballad, powieści, utworów lirycznych, utworów dramatycznych, rozpraw (w wyjątkach na lekcji, w całości — w domu). Dyskusja, doprowadzająca do oceny całości, zdarzeń charakteru osób, występujących w utworach. Obserwacje i ćwiczenia stylistyczne i z teorii literatury. Dane o autorach. Nauka wyjątków na pamięć. Plany.

Wypracowania. Opowiadania i opisy. Listy, życiorysy, charakterystyki, porównania, rozprawki. Uzasadnienia pewnej myśli.

Ćwiczenia językowe. Dalsza wprawa w poprawnym i swobodnym władaniu językiem. Styl jasny, czysty.

Środki stylistyczne: porównania, przeciwstawienia, uosobienia, przenośnie, alegorie. Wyrabianie stylu pięknego — obrazowość, żywość, dźwięczność. Zaznajomienie z gwarami — podkreślenie ich piękna i znaczenia dla języka literackiego. Forma wiersza. Proza i poezja. Rodzaje prozy i poezji. Ćwiczenia gramatyczne jako pogłębienie i uzupełnienie ćwiczeń z roku ubiegłego.

Wiadomości z gramatyki na podstawie przerobionych ćwiczeń. Składnia zdania pojedynczego, powtórzenie i rozszerzenie. Części główne i drugorzędne. Sposoby oznaczania podmiotu i orzeczenia, przedmiotu, przydawki i okoliczników. Sposoby łączenia części podmiotu rozwiniętego. Związek zgody, rzędu, przynależności. Zdania niezupełne, bezpodmiotowe. Zdania złożone. Składnia zdania złożonego. Sposoby łączenia zdań podrzędnych. Różne rodzaje zdań podrzędnych. Równoważniki zdań.

Zdania współrzędne. Okresy. Zdania wtrącone, przytoczone, nawiasowe; znaki. Odmiana wszystkich części mowy odmiennych ze zwróceniem specjalnej uwagi na końcówki, ważne ze względu na poprawność językową oraz na formy, ważne przy tworzeniu zdań.

Ćwiczenia ortograficzne. Dalsza wprawa w pisanie. Użycie znaków przestankowych. Przepisywanie i ćwiczenia jak na Roku I. Dyktando rozumowane jako sprawdzian.

Utwory do czytania w klasie:

1. J. Kochanowski	—	Treny VI, VIII lub IX.
2. A. Mickiewicz	—	Pan Tadeusz.
3. J. Słowacki	—	Jan Bielecki.
4. A. Fredro	—	Zemsta. Śluby panieńskie lub Pan Geldhab.
5. M. Konopnicka	—	Nowele do wyboru: Dym, Nasza szkapa, Głupi Franek.
6. H. Sienkiewicz	—	Z pamiętników poznańskiego nauczyciela.
7. W. Sieroszewski	—	Na kresach lasów.
8. J. Kasprówic	—	Liryki: Z chałupy.
9. St. Żeromski	—	Andrzej Radek.

Utwory, zalecane do czytania w domu:

1. St. Żeromski	—	Mogiła.
2. A. Strug	—	W twardej służbie.
3. B. Prus	—	Anielka.
4. H. Sienkiewicz	—	Ogniem i mieczem.
5. A. Mickiewicz	—	Dziady cz. II i IV.
6. E. Orzeszkowa	—	Meir Ezofowicz.
7. I. Kraszewski	—	Stara baśń.

ROK III

4 godziny tygodniowo.

Czytanie Czytanie większych utworów, pisanych

prozą i wierszem w odpowiednio dobranych wyjątkach (w całości w domu); wyjaśnienia i omawianie treści. Przerabianie utworów, odczytywanych w latach ubiegłych. Powtarzanie dawnych, podawanie nowych wiadomości ze stylistyki i literatury. Uporządkowanie materiału literackiego. Obrazy kultury polskiej i twórczości literackiej do czasów najnowszych.

Wypracowania, Jak w ubiegłym roku z uwzględnieniem gramatyka. niem tematów literackich.

Powtórzenie nabytych wiadomości.

Dalsza wprawa i powtarzanie teoretyczne zasad pisowni przy każdej nadarzającej się sposobności. Uporządkowanie pisowni tak pod względem stylistycznym jak i gramatycznym.

Utwory do czytania w klasie:

1. M. Rej	—	Wyjątki z Żywota.
2. P. Skarga	—	Kazanie o miłości ojczyzny (w skróceniu).
3. A. Mickiewicz	—	Konrad Wallenrod.
4. A. Mickiewicz	—	Dziady III cz.
5. J. Słowacki	—	Lilla Weneda.
6. Z. Krasiński	—	Psalm nadziei.
7. St. Żeromski	—	Siłaczka. Wszystko i nic.
8. St. Wyspiański	—	Wesele.
9. Wł. Reymont	—	Z ziemi Chełmskiej.
10. M. Konopnicka	—	Wyjątki z Pana Balcera.

Utwory, zalecane do czytania w domu:

1. J. Żuławski	—	Na srebrnym globie.
2. B. Prus	—	Faraon.
3. J. Słowacki	—	Balladyna.
4. H. Sienkiewicz	—	Trylogia.
5. E. Orzeszkowa	—	Gloria victis.

MATEMATYKA.¹⁾

Opracował A. Dobiszewski.

ROK WSTĘPNY

4 godziny tygodniowo.

Arytmetyka.

- I. Rachunek pamięciowy w zakresie setki i wyżej.
- II. Cztery działania w zakresie dowolnej liczby całkowitej.
- III. Propedeutyka ułamków zwyczajnych:
 - 1) znajdowanie części danej całości, całości według danej części;
 - 2) dodawanie i odejmowanie, oraz uwielokrotnianie bardzo łatwych ułamków.
- IV. Propedeutyka ułamków dziesiętnych.

Geometria. Pojęcie prostej i odcinka; mierzenie odcinków. Miary długości. Pojęcie kąta: kąt prosty, ostry i rozwarty. Proste prostopadłe i pochyłe. Prostokąt; kwadrat — obwody tych figur. Proste równoległe; różne rodzaje równoległoboków. Pole prostokąta i kwadratu. Miary powierzchni. Powierzchnia sześcianu i prostopadłościanu. Pojęcie skali; rysunek w skali (w związku z nauką geografii).

ROK I.

4 godziny tygodniowo.

Arytmetyka.

- I. Systematyczny kurs ułamków zwyczajnych.

¹⁾ Arytmetykę i geometrię przechodzi się jednocześnie.

1. Całość i część (powtórzenie, patrz Rok Wstępny).
 2. Odnajdywanie części całości i całości według części (powtórzenie; patrz Rok Wstępny).
 3. Ułamek jako rezultat podziału na części.
 4. Porównywanie wielkości ułamków o równych licznikach lub mianownikach.
 5. Ułamki właściwe i niewłaściwe.
 6. Zmniejszenie i zwiększenie ułamków całkowitą liczbę razy.
 7. Skracanie; wspólny dzielnik.
 8. Dodawanie i odejmowanie: wspólna najmniejsza wielokrotna, wspólny mianownik.
 9. Mnożenie (zwrócenie uwagi na odnajdywanie części).
 10. Dzielenie (zwrócenie uwagi na odnajdywanie całości według danej części).
- II. Systematyczny kurs ułamków dziesiętnych.
1. Pojęcie ułamka dziesiętnego.
 2. Zwiększenie i zmniejszenie ułamka dziesiętnego 10, 100, 1000 i t. d. razy.
 3. 4 działania na ułamkach dziesiętnych.
 4. Zamiana ułamków zwyczajnych na dziesiętne z dokładnością do 0,1 lub 0,01 i t. d., rachunek przybliżony.
 5. Praktyczne obliczanie procentów.
 6. Ogólne zadania na zastosowanie ułamków zwyczajnych i dziesiętnych.
- III. Układanie rachunków, budżetów i kosztorysów. Książki dochodowe i rozchodowe.
- IV. Potęgowanie i pierwiastkowanie liczb.
- Uwaga:* 1) W ciągu całego roku należy uwzględniać zależność między danymi i rezultatami działań, a rozwiązaniom zadań nadawać formę równań.

2) Stopniowo wprowadzać liczby ogólne i obliczania liczbowej wartości wzorów.

3) Kurs ułamków dziesiętnych zaleca się przechodzić łącznie z odpowiednimi działaniami ułamków zwykłych.

Geometria.

- I. Prosta, odcinek, mierzenie odcinków — miary długości.
 - 1) Proste przecinające się:
 - a) kąt pełny, półpełny;
 - b) kąt prosty (proste prostopadłe), ostry, rozwarty.
 - 2) Proste równoległe.
- II. Trzy proste na płaszczyźnie: trzy proste, przecinające się po dwie, trójkąt ostrokątny, prostokątny, rozwartokątny, równoboczny, równoramienny, różnoboczny; wysokość, dwusieczna, środkowa.
- III. Czworokąty: równoległobok (powtórzenie), przekątne równoległoboku, wielokąty: wielokąty foremne.
- IV. Mierzenie kątów. Suma kątów w trójkącie i wielokącie.
- VI. Rozpatrywanie brył:
 - 1) Siatki i modele: sześcian, prostopadłościan i wogóle graniastosłup prosty.
 - 2) Równoważność brył.
 - 3) Powierzchnia i objętość sześcianu i graniastosłupa prostego.

ROK II i ROK III

po 3 godziny tygodniowo.

Ten sam program co dla II i III Roku Szkoły dla Dorosłych. (Patrz str. 35).

PRZYRODA.

Opracował M. B. Godecki.

Kurs przyrody prowadzony jest według programu Szkoły dla Dorosłych (str. 37) w dostosowaniu do czteroletniego kursu i z uwzględnieniem wyłuszczonych poniżej zmian.

ROK WSTĘPNY

2 godziny tygodniowo.

Jesień.

Wiadomości z botaniki.

I. Budowa rośliny. II. Korzeń. III. Łodyga. IV. Rośliny trwałe i zioła. V. Liść. VI. Owoc — według programu I Roku Szkoły dla Dorosłych. Jesień, punkty I—4 i V i VIII).

Zima.

Wiadomości wstępne o ciałach i propedeutyczny kurs chemii — według programu I Roku Szkoły dla Dorosłych. (Fizyka punkt I, propedeutyka chemii punkty I—V).

Wiosna.

Wiadomości z botaniki.

I. Kiełkowanie fasoli i żyta. II. Budzenie się wiosny. III. Rośliny kotkowe. IV. Sad owocowy. V. Łąka. VI. Trawy, zboża — według programu I Roku Szkoły dla Dorosłych (Wiosna, punkty I—V).

ROK I.

2 godziny tygodniowo.

Jesień.

Wiadomości z botaniki.

I. Kwiat. II. Pospolite drzewa i krzewy krajowe. III. Rośliny iglaste. IV. Rośliny zarodnikowe — według programu I Roku Szkoły dla Dorosłych (Jesień punkty VII—XI).

Zima.

Propedeutyczny kurs fizyki.

I. Mechanika ciał stałych, hydro i aeromechanika.
II. Akustyka. III. Ciepło — według programu Roku I i II
Szkoły dla Dorosłych (Rok I, Fizyka — punkty II—VI
i Rok II, Fizyka — punkty I—II).

Wiosna.

Wiadomości z botaniki.

I. Wymiana materji u roślin. Wpływ światła na ro-
śliny. III. Rośliny mięsożerne. IV. Rozmnażanie się roślin.
V. Podstawy klasyfikacji — według programu I Roku Szkol-
nego dla Dorosłych (Wiosna — punkty VI—XI).

Uwaga. W szkole dla chłopców wiadomości z bo-
taniki należy potraktować bardziej zwarcie (na jesieni do
początków listopada, na wiosnę od połowy kwietnia) na-
tomiaś obszerniej potraktować propedeutykę fizyki, zwięsz-
cza mechanikę. U dziewcząt kosztem propedeutyki fizyki
należy uwzględnić szerzej wiadomości z botaniki (do po-
łowy listopada i od początku kwietnia).

ROK II

3 godziny tygodniowo.

Jesień.

Wiadomości z zoologii.

I. Ryby. II. Płazy. III. Gady. IV. Ptaki. V. Ssaki. VI. Ze-
stawienie poznanych gromad kręgowców — według pro-
gramu II Roku Szkoły dla Dorosłych (Zoologia—punkty V,
IV, III, II, I, VI).

Zima.

Propedeutyczny kurs fizyki.

I. Światło. II. Magnetyzm. III. Elektryczność. IV. Po-
wstanie kursu fizyki — według programu II Roku Szkoły
dla Dorosłych (Fizyka — punkty III, IV, V).

Wiosna.

Wiadomości z zoologii.

I. Pierwotniaki. II. Fauna morska. III. Pierścienice, obleń-
ce, płazińce. IV. Stawonogi. V. Mięczaki — według pro-
gramu II Roku Szkoły dla Dorosłych (Zoologia punkty XIV,
XIII, XII, VIII, IX, X, XI, VII).

ROK III

2 godziny tygodniowo.

Semestr I.

Powtórzenie wiadomości z botaniki i zoologii —
wiadomości z biologji—według programu III Roku
Szkoły dla Dorosłych.

Semestr II.

Anatomja człowieka i higjena — według
programu III Roku Szkoły dla Dorosłych.

Należy uwzględnić wiek młodociany uczniów zwięsz-
cza w ujęciu punktów 10 i 16, które w zależności od cech
psychicznych i wieku uczniów może wypadnie pominąć.
Wiadomości z higieny społecznej należy ująć bardziej
zwarcie niż u dorosłych (punkty 11, 12, 13, 17).

GEOGRAFJA I NAUKA OBYWATELSKA.

Opracował M. B. Godecki.

Geografja i nauka obywatelska prowadzana jest
w Szkole dla Młodocianych według programu Szkoły dla Do-
rosłych (patrz str. 46) z uwzględnieniem następujących zmian.

ROK WSTĘPNY

2 godziny tygodniowo.

Geografja ogólna. Kurs I Roku Szkoły dla Do-
rosłych (punkty I — VI).

ROK I

3 godziny tygodniowo.

Geografia ogólna — Kurs I Roku Szkoły dla Dorosłych — (powtórzenie i pogłębienie punktów V i VI, punkty VII—XI).

Geografia części świata pozaeuropejskich i geografia fizyczna Europy — kurs II Roku Szk. dla Dorosłych (punkty I—VI).

ROK II

3 godziny tygodniowo.

Kurs geografii Polski i Europy. (Należy rozpocząć od powtórzenia geografii fizycznej Europy).

ROK III

2 godziny tygodniowo.

Kurs nauki obywatelskiej. Całość kursu ze względu na wymiar czasu musi być potraktowana bardziej zwięźle. Zagadnienia gospodarcze muszą być ujęte krócej w Szkole dla Dziewcząt niż w Szkole dla Chłopców ze względu na mniejsze zazwyczaj zainteresowanie dziewcząt tą dziedziną. Należy to zwłaszcza odnieść do danych statystycznych, ich analizowania, sporządzania tablic statystycznych, wykresów i t. p.

W drugiej części kursu (Państwo i społeczeństwo) można, a niekiedy ze względu na wiek, rozwój i zainteresowania młodzieży — nawet należy specjalnie dostosować ujęcie, potraktować krócej, ewentualnie nawet pominąć niektóre zagadnienia np. punkty XIII, XIV, XV, XVII.

W części trzeciej (kultura duchowa) można pominąć punkt I. Zainteresowania z dziedziny kultury duchowej,

o ile możliwości, zaspakajając na gruncie świetlic dla młodocianych¹⁾.

Ujęcie nauki obywatelskiej musi się szczególnie dostosować do różnic psychiki dorosłych i młodocianych, chłopców i dziewcząt. Znaczne również różnice w ujęciu będą w szkole w Warszawie, w mieście prowincjonalnem i na wsi.

HISTORIA.

Opracowała M. Wehrowa.

Należy prowadzić kurs według programu Szkoły dla Dorosłych (patrz str. 58), uwzględniając inny podział materiału na Rok II i III, ze względu na inny wymiar czasu. Zagadnienia społeczne nie mogą być w tym stopniu pogłębiane, jak w Szkole dla Dorosłych, natomiast strona naracyjna kursu w Szkole dla Młodocianych może być szerzej potraktowana niż u dorosłych.

ROK II

2 godziny tygodniowo.

Semestr I. Wstęp. Historia starożytna i średniowieczna — do Karola Wielkiego włącznie.

Semestr II. Historia Polski do Stefana Batorego włącznie.

ROK III

3 godziny tygodniowo.

Semestr I. Historia Polski c. d. do Kongresu Wiedeńskiego.

Semestr II. Od utworzenia Królestwa Kongresowego do końca kursu.

¹⁾ Świetlice organizowane są w ogniskach dla młodocianych. Młodzież zbiera się w świetlicach w niedziele i spędza kilka godzin na grach, zabawach, śpiewie i t. p.; grupuje się w kółka samokształceniowe, literackie, historyczne. Celem świetlic jest podnoszenie kultury duchowej, towarzyskiej i oddziaływanie wychowawcze na młodzież.

RYSUNKI.

Opracował J. Brzeziński.

ROK WSTĘPNY i ROK I

po 2 godziny tygodniowo.

Cel nauczania.

1. Rozwinięcie zdolności pojmowania form plastycznych i graficznego ich wyrażania.

2. Kształcenie poczucia estetycznego i pomysłowości zdobniczej.

Rozgraniczenie materiału programowego na Rok Wstępny i Rok I nie da się ściśle przeprowadzić ze względu na bardzo różny stopień przygotowania i uzdolnienia nowowstępujących kandydatów i na stwierdzony brak ciągłości materiału uczniowskiego na Wstępnym i I Roku Szkoły (wielu nowych kandydatów wstępuje na Rok I bez znajomości rysunku, spory odsetek uczniów z Roku Wstępnego, ze względu na zmianę warunków bytu, jak podjęcie pracy zarobkowej i t. p. nie przechodzi na Rok I-szy). Z powyższych względów wskazane jest indywidualizowanie nauczania, dzieląc uczniów jednej klasy na 2 — 3 grupy w zależności od przygotowania i uzdolnień.

Materiał nauczania należy wyraźnie dostosować do potrzeb i zainteresowań, związanych z pracą zawodową uczącej się młodzieży pracującej. W Szkole dla Dziewcząt należy duży nacisk położyć na rysunek zdobniczy, w Szkole dla Chłopców na rysunek z natury zwłaszcza konstrukcyjny.

Ze względów praktycznych należy w planie przewidywać dwugodzinne lekcje rysunków (raz na tydzień).

Materiał programowy.

1. Ćwiczenia rozmachowe — Rok Wst. i I.

2. Rysunek na podstawie pokazu (z natury) — Rok Wst. i I.

3. Rysunek z natury (płaski) — Rok Wst. i I.

4. Ćwiczenia z zakresu rysunku przestrzennego na podstawie bezpośredniej obserwacji zjawisk perspektywy w naturze — Rok Wstępny.

5. a) Rysunek przestrzenny z natury.

b) Rysunek konstrukcyjny z natury (plany, rzuty, przekroje) w związku z pracą zawodową ucznia. Rok I — głównie chłopcy.

6. Rysunek ilustracyjny — Rok Wstępny — głównie dziewczęta.

7. Wstępne ćwiczenia zdobnicze — Rok Wstępny.

8. Ćwiczenia kompozycyjne zdobnicze w związku z pracą zawodową ucznia i uwzględnieniem motywów swojskich — Rok Wstępny i I — głównie dziewczęta.

9. Pismo (druk) pojęte zdobniczo — Rok Wst. i I.

Realizowanie projektów zdobniczych młodzieży należy uwzględniać w miarę możliwości dyktowanej przez warunki materialne i czas rozporządzalny (np. prawo przyniesienia na lekcje i pokazywania nauczycielowi realizowanych projektów — bez prawa wykonywania ich podczas lekcji).

Należy uznać za niezmiernie celowe i obowiązkowe podejmowanie przez uczniów co pewien czas przeglądu wykonanych prac i zbiorowe omawianie ich wartości z punktu widzenia estetyki i techniki.

Zależnie od zainteresowania zespołu i wymiaru czasu należy podejmować pogadanki o sztuce bądź w ramach lekcji rysunków, bądź też na terenie ogniska szkoły w formie oddzielnych odczytów. Nauczyciel rysunków winien brać czynny udział w inicjowaniu i ewentualnem prowadzeniu wycieczek do zbiorów dzieł sztuki, muzeów, na wystawy i t. p.

Najwłaściwszym terenem do zaspakajania zainteresowań i indywidualnych lub grupowych zamiłowań młodzieży w dziedzinie sztuki plastycznej wydają się być niedzielne świetlice dla młodocianych.

Uwaga. Wymienione poniżej dziełka metodyczne mogą w znacznym stopniu pomóc nauczycielowi przy realizowaniu poszczególnych punktów materiału programowego.

Ćwiczenia rozmachowe: 1) Liberty Tadd — Nowe drogi wychowania artystycznego. M. Arct — Warszawa 1920. 2) Prang — Metoda wychowania artystycznego w szkołach początkowych. — M. Arct. Warszawa 1920.

Perspektywa: Leńczyk i Policht. Podręcznik do nauczania rysunków w szkołach prywatnych — Kraków. 1923.

Zdobnictwo: Homolacs K. Podręcznik do ćwiczeń zdobniczych — Kraków. 1924.

SPIS TREŚCI:

Uwagi ogólne i organizacyjne M. B. Godecki	3
Wzory świadectw i księgi archiwum	23
Szkoła dla dorosłych. — Programy	27
Język polski opr. M. Budzyńska	27
Matematyka opr. A. Dobiszewski	33
Przyroda opr. M. B. Godecki	37
Geografia i nauka obywatelska opr. M. B. Godecki	46
Historja opr. M. Wehrowa	58
Szkoła dla młodocianych. — Programy	65
Religja	65
Język polski opr. w/g projektu M. Budzyńskiej	65
Matematyka opr. A. Dobiszewski	72
Przyroda opr. M. B. Godecki	75
Geografia i nauka obywatelska opr. M. B. Godecki	77
Historja opr. M. Wehrowa	79
Rysunki opr. J. Brzeziński	80
Spis treści	83

*Wszystkim nauczycielom na kursach dla do-
rośłych, organizatorom prac oświatowo-kultu-
ralnych i działaczom społecznym*

POLECAMY

„POLSKĄ OŚWIATĘ POZASZKOLNĄ“

*dwumiesięcznik Wydziału Oświaty Pozaszkolnej przy
Związku P. N. S. P.*

wychodzący pod redakcją Dra EUSTACHEGO NOWICKIEGO

*Każdy zeszyt zawiera prócz artykułów
teoretycznych dział poświęcony zagadnie-
niom metodyczno-praktycznym, niezbędnym
dla każdego pracownika oświatowego i na-
uczyciela kursów dla dorosłych, wiado-
mości o ruchu oświatowo-społecznym w kra-
ju i zagranicą, nadto bogaty przegląd
literatury i pism.*

*W szeregu współpracowników znajdują się najwy-
bitniejsi znawcy prac oświatowo-kulturalnych.*

*Warunki prenumeraty: rocznie zł. 8, półrocznie zł. 4. Zamówienia
na prenumeratę przyjmuje administracja:*

WARSZAWA, Świętokrzyska 30 m. 11. Tel. 269-49.